

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MANUEL CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA
της 15ης Ιανουαρίου 2020¹

Υπόθεση C-520/18

**Ordre des barreaux francophones et germanophone,
Académie Fiscale ASBL,
UA,
Liga voor Mensenrechten ASBL,
Ligue des Droits de l'Homme ASBL,
VZ,
WY,
XX
κατά
Conseil des ministres,
παρισταμένης της:
Child Focus**

[αίτηση του Cour constitutionnelle (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Βέλγιο)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών – Οδηγία 2002/58/EK – Πεδίο εφαρμογής – Άρθρο 1, παράγραφος 3 – Άρθρο 15, παράγραφος 1 – Άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ – Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης – Άρθρα 4, 6, 7, 8, 11 και 52, παράγραφος 1 – Γενική και χωρίς διάκριση υποχρέωση διατήρησης των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης – Αποτελεσματικότητα των ποινικών ερευνών και άλλοι σκοποί δημοσίου συμφέροντος»

1. Το Δικαστήριο έχει τηρήσει, κατά τα τελευταία έτη, πάγια νομολογιακή γραμμή όσον αφορά τη διατήρηση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την πρόσβαση σε αυτά, με χαρακτηριστικά ορόσημα:

– την απόφαση της 8ης Απριλίου 2014, *Digital Rights Ireland* κ.λπ.², στην οποία έκρινε ανίσχυρη την οδηγία 2006/24/EK³ επειδή επέτρεπε υπέρμετρη επέμβαση στα δικαιώματα που

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ισπανική.

² Υποθέσεις C-293/12 και C-594/12 (στο εξής: απόφαση *Digital Rights*, EU:C:2014:238).

³ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Μαρτίου 2006, για τη διατήρηση δεδομένων που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία σε συνάρτηση με την παροχή διαθεσίμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή δημοσίων δικτύων επικοινωνιών και για την τροποποίηση της οδηγίας 2002/58/EK (ΕΕ 2006, L 105, σ. 54).

αναγνωρίζονται από τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης·

- την απόφαση της 21ης Δεκεμβρίου 2016, *Tele2 Sverige και Watson* κ.λπ.⁴, στην οποία ερμήνευσε το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58/ΕΚ⁵.
- την απόφαση της 2ας Οκτωβρίου 2018, *Ministerio Fiscal*⁶, στην οποία επιβεβαίωσε την ερμηνεία της ίδιας αυτής διάταξης της οδηγίας 2002/58.

2. Οι αποφάσεις αυτές (ιδίως, η δεύτερη) προβληματίζουν τις αρχές ορισμένων κρατών μελών, επειδή, κατά την άποψή τους, έχουν ως συνέπεια να τους στερούν ένα εργαλείο που θεωρούν αναγκαίο για την προστασία της εθνικής ασφάλειας και την καταπολέμηση της εγκληματικότητας και της τρομοκρατίας. Για τον λόγο αυτό, ορισμένα από αυτά τα κράτη μέλη υποστηρίζουν ότι η νομολογία αυτή πρέπει να μεταστραφεί ή να αποσαφηνιστεί.

3. Ορισμένα δικαστήρια των κρατών μελών διατύπωσαν τον ίδιο προβληματισμό σε τέσσερις προδικαστικές παραπομπές⁷, επί των οποίων αναπτύσσω τις προτάσεις μου σήμερα.

4. Οι τέσσερις υποθέσεις εγείρουν, καταρχάς, το ζήτημα της εφαρμογής της οδηγίας 2002/58 σε δραστηριότητες που σχετίζονται με την εθνική ασφάλεια και την καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Εφόσον η ως άνω οδηγία έχει εφαρμογή στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει, ευθύς αμέσως, να αποσαφηνιστεί σε ποιον βαθμό τα κράτη μέλη δύνανται να περιορίζουν τα προστατευόμενα από αυτήν δικαιώματα στην ιδιωτική ζωή. Τέλος, θα πρέπει να εξεταστεί αν και κατά πόσον οι διάφορες εθνικές νομοθεσίες (η βρετανική⁸, η βελγική⁹ και η γαλλική¹⁰) στον τομέα αυτόν συνάδουν με το δίκαιο της Ένωσης, όπως αυτό έχει ερμηνευθεί από το Δικαστήριο.

5. Μετά τη δημοσίευση της αποφάσεως *Digital Rights*, το *Cour constitutionnelle* (Συνταγματικό Δικαστήριο, Βέλγιο) ακύρωσε την εθνική νομοθεσία με την οποία είχε μεταφερθεί εν μέρει στο εθνικό δίκαιο η οδηγία 2006/24, η οποία κρίθηκε ανίσχυρη με την απόφαση αυτή. Ο Βέλγος νομοθέτης θέσπισε, εν συνεχεία, νέα ρύθμιση, της οποίας η συμβατότητα προς το δίκαιο της Ένωσης τέθηκε υπό αμφισβήτηση μετά την απόφαση *Tele2 Sverige και Watson*.

6. Ιδιαιτερότητα της υπό κρίση προδικαστικής παραπομπής είναι ότι θέτει το ζήτημα της προσωρινής παράτασης των αποτελεσμάτων εθνικής διάταξης της οποίας η ακύρωση από τα εθνικά δικαστήρια επιβάλλεται λόγω της ασυμβατότητάς της προς το δίκαιο της Ένωσης.

⁴ Υποθέσεις C-203/15 και C-698/15 (στο εξής: απόφαση *Tele2 Sverige και Watson*, EU:C:2016:970).

⁵ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες) (ΕΕ 2002, L 201, σ. 37).

⁶ Υπόθεση C-207/16 (στο εξής: απόφαση *Ministerio Fiscal*, EU:C:2018:788).

⁷ Επιπλέον της υπό κρίση υπόθεσης (C-520/18, *Ordre des barreaux francophones et germanophone* κ.λπ.) πρόκειται για τις υποθέσεις C-511/18 και C-512/18, *La Quadrature du Net* κ.λπ., και C-623/17, *Privacy International*.

⁸ Υπόθεση *Privacy International*, C-623/17.

⁹ Υπόθεση *Ordre des barreaux francophones et germanophone* κ.λπ., C-520/18.

¹⁰ Υποθέσεις *La Quadrature du Net* κ.λπ., C-511/18 και C-512/18.

I. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

7. Παραπέμπω στο αντίστοιχο σημείο των προτάσεων που ανέπτυξα στις υποθέσεις C-511/18 και C-512/18.

B. Το εθνικό δίκαιο. *Loi du 29 mai 2016 relative à la collecte et à la conservation des données dans le secteur des communications électroniques*¹¹

8. Το άρθρο 4 ορίζει ότι το άρθρο 126 του loi du 13 juin 2005 relative aux communications électroniques¹² τροποποιείται ως εξής:

«1. Με την επιφύλαξη του loi du 8 décembre 1992 relative à la protection de la vie privée à l'égard des traitements de données à caractère personnel [νόμου της 8ης Δεκεμβρίου 1992, για την προστασία της ιδιωτικής ζωής έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα], οι φορείς παροχής στο κοινό υπηρεσιών τηλεφωνίας, συμπεριλαμβανομένων των παρεχόμενων μέσω του διαδικτύου, προσβάσεως στο διαδίκτυο, ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μέσω διαδικτύου, οι φορείς εκμεταλλεύσεως που παρέχουν δημόσια δίκτυα ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και οι φορείς εκμεταλλεύσεως που παρέχουν τέτοιες υπηρεσίες, διατηρούν τα κατά την παράγραφο 3 δεδομένα τα οποία παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία από αυτούς σε συνάρτηση με την παροχή των συγκεκριμένων υπηρεσιών επικοινωνιών.

Το παρόν άρθρο δεν αφορά το περιεχόμενο των επικοινωνιών.

[...]

2. Μόνο οι ακόλουθες αρχές μπορούν να λάβουν, κατόπιν απλού αιτήματός τους, από τους παρόχους και φορείς εκμεταλλεύσεως της παραγράφου 1 τα διατηρούμενα βάσει του παρόντος άρθρου δεδομένα, για τους σκοπούς και υπό τις προϋποθέσεις που απαριθμούνται κατωτέρω:

1. οι δικαστικές αρχές, στο πλαίσιο της έρευνας, της ανακρίσεως και της διώξεως αξιόποινων πράξεων, για την εκτέλεση των μέτρων των άρθρων 46bis και 88bis του Code d'instruction criminelle (κώδικα ποινικής δικονομίας) και υπό τις προϋποθέσεις που ορίζονται στα άρθρα αυτά·
2. οι υπηρεσίες πληροφοριών και ασφαλείας, στο πλαίσιο της εκπληρώσεως καθηκόντων αναζητήσεως πληροφοριών με χρήση των μεθόδων συλλογής δεδομένων των άρθρων 16/2, 18/7 και 18/8 του loi du 30 novembre 1998 organique des services de renseignement et de sécurité^[13] και υπό τις προϋποθέσεις που ορίζονται στον νόμο αυτό.

¹¹ Νόμος της 29ης Μαΐου 2016 περί συλλογής και διατήρησης δεδομένων στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών· στο εξής: νόμος της 29ης Μαΐου 2016 (*Moniteur belge* της 18ης Ιουλίου 2016, σ. 44717).

¹² Νόμου της 13ης Ιουνίου 2005 περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών· στο εξής: νόμος του 2005 (*Moniteur belge* της 20ής Ιουνίου 2005, σ. 28070).

¹³ Οργανικού νόμου της 30ής Νοεμβρίου 1998 περί υπηρεσιών πληροφοριών και ασφαλείας· στο εξής: νόμος του 1998 (*Moniteur belge* της 18ης Δεκεμβρίου 1998, σ. 40312).

3. οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας στο Institut [belge des services postaux et des télécommunications (Βελγικό Ίδρυμα για τις ταχυδρομικές υπηρεσίες και τις τηλεπικοινωνίες, στο εξής: Ίδρυμα)], προς τον σκοπό της έρευνας, της ανακρίσεως και της διώξεως παραβάσεων [των κανόνων ασφάλειας των δικτύων] και του παρόντος άρθρου·
4. οι υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης οι οποίες παρεμβαίνουν επιτόπου, εφόσον, κατόπιν κλήσεως επείγουσας ανάγκης, δεν τους παρέχονται από τον οικείο φορέα εκμεταλλεύσεως ή πάροχο τα στοιχεία αναγνώρισεως της καλούσας γραμμής [...] ή τα στοιχεία που τους παρέχονται είναι ελλιπή ή εσφαλμένα. Επιτρέπεται να ζητηθούν μόνο τα στοιχεία αναγνώρισεως της καλούσας γραμμής εντός το πολύ 24 ωρών από την κλήση·
5. ο αξιωματικός της δικαστικής αστυνομίας στη μονάδα εξαφανισθέντων ατόμων της ομοσπονδιακής αστυνομίας, στο πλαίσιο του καθήκοντός του για παροχή βοήθειας σε άτομα που κινδυνεύουν, στο πλαίσιο της αναζήτησεως ατόμων των οποίων η εξαφάνιση προκαλεί ανησυχίες και στην περίπτωση που τεκμαίρεται ή πιθανολογείται σοβαρά άμεσος κίνδυνος της σωματικής ακεραιότητας εξαφανισθέντος ατόμου. Μπορεί να ζητηθεί, μέσω της αστυνομικής υπηρεσίας που ορίζεται με βασιλικό διάταγμα, η παροχή από τον οικείο φορέα εκμεταλλεύσεως ή πάροχο μόνο των δεδομένων της παραγράφου 3, εδάφια 1 και 2, τα οποία αφορούν τον εξαφανισθέντα και έχουν διατηρηθεί κατά τις 48 ώρες που προηγούνται του αιτήματος για παροχή των δεδομένων·
6. η Υπηρεσία μεσολαβήσεως για τις τηλεπικοινωνίες, για τον προσδιορισμό της ταυτότητας του προσώπου που έκανε κακόβουλη χρήση δικτύου ή υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών [...]. Επιτρέπεται να ζητηθούν μόνο τα δεδομένα αναγνώρισεως.

Οι φορείς εκμεταλλεύσεως και οι πάροχοι της παραγράφου 1, εδάφιο 1, μεριμνούν ώστε να είναι απεριόριστα δυνατή η πρόσβαση στα δεδομένα της παραγράφου 3 από το Βέλγιο και ώστε τα ως άνω δεδομένα ή οποιαδήποτε άλλη αναγκαία πληροφορία σχετικά με τα δεδομένα αυτά να μπορεί να διαβιβαστεί αμελλητί και αποκλειστικά στις αρχές της παρούσας παραγράφου.

Με την επιφύλαξη άλλων νομοθετικών διατάξεων, οι φορείς εκμεταλλεύσεως και οι πάροχοι της παραγράφου 1, εδάφιο 1, δεν επιτρέπεται να χρησιμοποιούν για άλλους σκοπούς τα δεδομένα που διατηρούνται δυνάμει της παραγράφου 3.

3. Τα δεδομένα για την αναγνώριση του χρήστη ή του συνδρομητή και των μέσων επικοινωνίας, πλην των ειδικά προβλεπόμενων στα εδάφια 2 και 3 δεδομένων, διατηρούνται επί δώδεκα μήνες από την ημερομηνία που είναι για τελευταία φορά δυνατή η χρήση της συγκεκριμένης υπηρεσίας για την πραγματοποίηση επικοινωνίας.

Τα δεδομένα σχετικά με την πρόσβαση και τη σύνδεση του τερματικού εξοπλισμού στο δίκτυο ή την υπηρεσία και σχετικά με τη θέση του εξοπλισμού αυτού, συμπεριλαμβανομένου του σημείου τερματισμού του δικτύου, διατηρούνται επί δώδεκα μήνες από την ημερομηνία της επικοινωνίας.

Τα δεδομένα επικοινωνίας, πλην του περιεχομένου της επικοινωνίας, περιλαμβανομένης της προελεύσεως και του προορισμού τους, διατηρούνται επί δώδεκα μήνες από την ημερομηνία της επικοινωνίας.

Με βασιλικό διάταγμα, που εκδίδεται κατόπιν διασκέψεως του Υπουργικού Συμβουλίου και ύστερα από πρόταση του Υπουργού Δικαιοσύνης και του Υπουργού, κατόπιν γνωμοδότησης της επιτροπής προστασίας της ιδιωτικής ζωής και του Ιδρύματος, καθορίζονται τα διατηρητέα

δεδομένα ανά κατηγορία των εδαφίων 1 έως 3 καθώς και οι απαιτήσεις τις οποίες πρέπει να πληρούν τα δεδομένα αυτά.

4. Για τη διατήρηση των δεδομένων της παραγράφου 3, οι φορείς εκμεταλλεύσεως και οι πάροχοι της παραγράφου 1, εδάφιο 1:

1. διασφαλίζουν ότι τα διατηρούμενα δεδομένα είναι ίδιας ποιότητας και τυγχάνουν της αυτής προστασίας και ασφάλειας με τα δεδομένα που περιέχει το δίκτυο·
2. μεριμνούν ώστε να λαμβάνονται τα δέοντα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προστασίας των διατηρούμενων δεδομένων κατά τυχαίας ή παράνομης καταστροφής τους ή τυχαίας απώλειας, αλλοίωσης, μη εξουσιοδοτημένης ή παράνομης αποθήκευσης, επεξεργασίας, πρόσβασης ή αποκάλυψης·
3. διασφαλίζουν ότι πρόσβαση στα διατηρούμενα δεδομένα, για τη διεκπεραίωση των αιτημάτων των αρχών της παραγράφου 2, έχουν μόνο ένα ή περισσότερα μέλη της μονάδας συντονισμού που προβλέπεται στο άρθρο 126/1, § 1·
4. διατηρούν τα δεδομένα εντός των εδαφικών ορίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης·
5. εφαρμόζουν μέτρα τεχνολογικής προστασίας βάσει των οποίων καθίσταται, ήδη από την αποθήκευση, αδύνατη η ανάγνωση ή η χρήση των διατηρούμενων δεδομένων από τα πρόσωπα που δεν έχουν δικαίωμα προσβάσεως σε αυτά·
6. καταστρέφουν τα διατηρούμενα δεδομένα ανεξαρτήτως υλικού φορέα όταν λήξει η οριζόμενη στην παράγραφο 3 προθεσμία διατηρήσεως των δεδομένων αυτών, με την επιφύλαξη των διατάξεων των άρθρων 122 και 123·
7. διασφαλίζουν την ανιχνευσιμότητα της χρήσεως των διατηρούμενων δεδομένων όσον αφορά κάθε αίτημα παροχής δεδομένων που υποβάλλεται από αρχή της παραγράφου 2.

Η ανιχνευσιμότητα κατά το σημείο 7 διασφαλίζεται με την τήρηση ημερολογίου. Το Ίδρυμα και η επιτροπή προστασίας της ιδιωτικής ζωής μπορούν να συμβουλευόνται το ημερολόγιο και να ζητούν αντίγραφο του συνόλου ή μέρους του. Το Ίδρυμα και η επιτροπή προστασίας της ιδιωτικής ζωής συνάπτουν πρωτόκολλο συνεργασίας σχετικά με τη λήψη γνώσης και τον έλεγχο του περιεχομένου του ημερολογίου.

5. Ο Υπουργός και ο Υπουργός Δικαιοσύνης διαβιβάζουν ετησίως στη Βουλή των Αντιπροσώπων στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη διατήρηση των δεδομένων που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία στο πλαίσιο της παροχής υπηρεσιών ή δικτύων επικοινωνίας διαθέσιμων στο κοινό.

Τα στατιστικά στοιχεία περιλαμβάνουν ειδικότερα:

1. τις περιπτώσεις στις οποίες διαβιβάστηκαν δεδομένα στις αρμόδιες αρχές σύμφωνα με τις ισχύουσες νομικές διατάξεις·
2. το χρονικό διάστημα μεταξύ της ημερομηνίας διατήρησης των δεδομένων και της ημερομηνίας υποβολής του αιτήματος από τις αρμόδιες αρχές για τη διαβίβαση των δεδομένων·

3. τις περιπτώσεις στις οποίες δεν κατέστη δυνατόν να ικανοποιηθούν τα αιτήματα για δεδομένα.

Τα στατιστικά στοιχεία δεν επιτρέπεται να περιλαμβάνουν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.

[...]

9. Το άρθρο 5 προβλέπει την παρεμβολή άρθρου 126/1 στον νόμο του 2005, το οποίο έχει ως εξής:

«1. Κάθε φορέας εκμεταλλεύσεως και κάθε πάροχος του άρθρου 126 § 1, πρώτο εδάφιο, συγκροτεί μονάδα συντονισμού επιφορτισμένη με την παροχή στις βελγικές αρχές στις οποίες ο νόμος παρέχει το δικαίωμα να λαμβάνουν, κατόπιν αιτήματός τους, διατηρούμενα δεδομένα δυνάμει των άρθρων 122, 123 και 126, στοιχεία αναγνώρισης της καλούσας γραμμής δυνάμει του άρθρου 107 § 2, πρώτο εδάφιο, ή δεδομένα που μπορούν να ζητηθούν βάσει των άρθρων 46bis, 88 bis και 90ter του κώδικα ποινικής δικονομίας και των άρθρων 18/7, 18/8, 18/16 και 18/17 του [νόμου του 1998].

[...]

2. Οι φορείς εκμεταλλεύσεως και οι πάροχοι του άρθρου 126, § 1, πρώτο εδάφιο, καθιερώνουν εσωτερική διαδικασία για να απαντούν σε αιτήματα για τη χορήγηση προσβάσεως σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των χρηστών. Παρέχουν στο Ίδρυμα, κατόπιν αιτήματός του, πληροφορίες σχετικά με τις εν λόγω διαδικασίες, τον αριθμό των αιτημάτων που έχουν παραληφθεί, τη διαλαμβανόμενη σε αυτά νομική βάση και την απάντησή τους στα αιτήματα αυτά.

[...]

3. Κάθε φορέας εκμεταλλεύσεως, και κάθε πάροχος του άρθρου 126, § 1, πρώτο εδάφιο, ορίζει έναν ή περισσότερους υπεύθυνους προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στο πρόσωπο των οποίων πρέπει να συντρέχουν οι προϋποθέσεις της παραγράφου 1, τρίτο εδάφιο.

[...]

Κατά την άσκηση των καθηκόντων του, ο υπεύθυνος προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα ενεργεί με πλήρη ανεξαρτησία και έχει πρόσβαση σε όλα τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που διαβιβάζονται στις αρχές, καθώς και σε όλους τους σχετικούς χώρους του παρόχου ή του φορέα εκμεταλλεύσεως.

[...]

4. Με βασιλικό διάταγμα που εκδίδεται κατόπιν διασκέψεως του Υπουργικού Συμβουλίου, ύστερα από γνωμοδότηση της επιτροπής προστασίας της ιδιωτικής ζωής και του Ιδρύματος, καθορίζονται:

[...]

2. οι προϋποθέσεις που πρέπει να πληροί η μονάδα συντονισμού, λαμβανομένης υπόψη της καταστάσεως των φορέων εκμεταλλεύσεως και παρόχων που λαμβάνουν μικρό αριθμό αιτημάτων από τις δικαστικές αρχές, δεν έχουν εγκατάσταση στο Βέλγιο ή λειτουργούν κυρίως από την αλλοδαπή·

3. οι πληροφορίες που πρέπει να παρέχονται στο Ίδρυμα και στην επιτροπή προστασίας της ιδιωτικής ζωής σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 3, καθώς και οι αρχές που έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες αυτές·
4. οι λοιποί κανόνες που διέπουν τη συνεργασία των φορέων εκμεταλλεύσεως και των παρόχων του άρθρου 126 § 1, πρώτο εδάφιο, με τις βελγικές αρχές ή με ορισμένες από αυτές, για την παροχή των δεδομένων της παραγράφου 1, συμπεριλαμβανομένων, εφόσον είναι αναγκαίο ως προς συγκεκριμένη αρχή, του τηρητέου τύπου και του περιεχομένου του αιτήματος.

[...]»

10. Το άρθρο 8 προβλέπει ότι το άρθρο 46bis, παράγραφος 1, του κώδικα ποινικής δικονομίας τροποποιείται ως εξής:

«1. Κατά τη διερεύνηση κακουργημάτων και πλημμελημάτων, ο εισαγγελέας δύναται, με αιτιολογημένη έγγραφη διάταξη, ζητώντας εφόσον είναι αναγκαίο τη συνδρομή φορέα εκμεταλλεύσεως δικτύου ηλεκτρονικής επικοινωνίας ή παρόχου υπηρεσίας ηλεκτρονικής επικοινωνίας ή αστυνομικής υπηρεσίας που ορίζεται με βασιλικό διάταγμα, επί τη βάση όλων των στοιχείων που έχει στη διάθεσή του ή μέσω της προσβάσεως στα αρχεία των πελατών του φορέα εκμεταλλεύσεως ή του παρόχου υπηρεσίας:

1. να προσδιορίσει ή να ζητήσει τον προσδιορισμό του συνδρομητή ή του συνήθους χρήστη υπηρεσίας ηλεκτρονικής επικοινωνίας ή του μέσου ηλεκτρονικής επικοινωνίας που χρησιμοποιήθηκε·
2. να προσδιορίσει ή να ζητήσει τον προσδιορισμό των υπηρεσιών ηλεκτρονικής επικοινωνίας στις οποίες συγκεκριμένο πρόσωπο είναι συνδρομητής ή οι οποίες χρησιμοποιούνται συνήθως από συγκεκριμένο πρόσωπο.

Από την αιτιολογία προκύπτει η αναλογικότητα του μέτρου υπό το πρίσμα του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και η επικουρικότητά του έναντι κάθε άλλου καθήκοντος έρευνας.

Σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας δύνανται, αφού προηγηθεί η προφορική σύμφωνη γνώμη του εισαγγελέα, να ζητούν τα δεδομένα με αιτιολογημένη έγγραφη απόφαση. Ο αξιωματικός της δικαστικής αστυνομίας κοινοποιεί εντός εικοσιτετραώρου την έγγραφη απόφαση και τις συλλεγείσες πληροφορίες στον εισαγγελέα, αιτιολογώντας και τη συνδρομή επείγουσας περιπτώσεως.

Για τις αξιόποινες πράξεις που δεν επισύρουν ποινή φυλακίσεως άνω του έτους ή βαρύτερη ποινή, ο εισαγγελέας ή, σε εξαιρετικά επείγουσες περιπτώσεις, οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας δύνανται να ζητούν τα δεδομένα του εδαφίου 1 μόνο για το χρονικό διάστημα των έξι μηνών που προηγούνται της διατάξεως ή της αποφάσεως.

2. Οι φορείς εκμεταλλεύσεως δικτύου ηλεκτρονικής επικοινωνίας και οι πάροχοι υπηρεσίας ηλεκτρονικής επικοινωνίας από τους οποίους ζητείται η κοινοποίηση των δεδομένων της πρώτης παραγράφου παρέχουν τα ζητηθέντα δεδομένα στον εισαγγελέα ή στον αξιωματικό της δικαστικής αστυνομίας εντός της προθεσμίας που ορίζεται με βασιλικό διάταγμα [...].

[...]

Όποιος, στο πλαίσιο της εκπληρώσεως των καθηκόντων του, λαμβάνει γνώση του μέτρου ή παρέχει συνδρομή για την εφαρμογή του έχει υποχρέωση εχεμύθειας. Οι παραβάσεις της υποχρέωσης εχεμύθειας τιμωρούνται σύμφωνα με το άρθρο 458 του ποινικού κώδικα.

Σε περίπτωση αρνήσεως κοινοποιήσεως των δεδομένων επιβάλλεται πρόστιμο από 26 000 έως 10 000 ευρώ.»

11. Το άρθρο 9 τροποποιεί ως εξής το άρθρο 88bis του κώδικα ποινικής δικονομίας:

«1. Ο ανακριτής, εφόσον υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις ότι η αξιόποινη πράξη μπορεί να επισύρει ποινή φυλακίσεως άνω του έτους ή βαρύτερη ποινή και εκτιμά ότι συντρέχουν περιστάσεις οι οποίες καθιστούν απαραίτητη, για να βρεθεί η αλήθεια, την ανίχνευση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και τον εντοπισμό της προελεύσεως ή του προορισμού ηλεκτρονικών επικοινωνιών, δύναται, ζητώντας εφόσον είναι αναγκαίο, απευθείας ή μέσω της αστυνομικής υπηρεσίας που ορίζεται με βασιλικό διάταγμα, την τεχνική βοήθεια του φορέα εκμεταλλεύσεως δικτύου ηλεκτρονικής επικοινωνίας ή του παρόχου υπηρεσίας ηλεκτρονικής επικοινωνίας:

1. να ανιχνεύσει ή να ζητήσει την ανίχνευση των δεδομένων κινήσεως των μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας από ή προς τα οποία πραγματοποιήθηκαν οι ηλεκτρονικές επικοινωνίες·
2. να εντοπίσει ή να ζητήσει τον εντοπισμό της προελεύσεως ή του προορισμού των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

Στις περιπτώσεις του εδαφίου 1, για κάθε μέσο ηλεκτρονικής επικοινωνίας ως προς το οποίο γίνεται ανίχνευση των δεδομένων κλήσεως ή εντοπισμός της προελεύσεως ή του προορισμού της τηλεπικοινωνίας, σημειώνονται και καταχωρίζονται σε πρακτικό η ημερομηνία, η ώρα, η διάρκεια και, εφόσον είναι αναγκαίο, ο τόπος της ηλεκτρονικής επικοινωνίας.

Ο ανακριτής εκθέτει, σε αιτιολογημένη διάταξη, τις πραγματικές περιστάσεις της υποθέσεως οι οποίες δικαιολογούν το μέτρο, την αναλογικότητά του υπό το πρίσμα του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και την επικουρικότητά του έναντι κάθε άλλου καθήκοντος έρευνας.

Ο ανακριτής διευκρινίζει επίσης τη διάρκεια της μελλοντικής εφαρμογής του μέτρου, η οποία δεν μπορεί να υπερβεί τους δύο μήνες από την ημερομηνία της διατάξεως, με την επιφύλαξη της ανανεώσεώς της ισχύος της και, κατά περίπτωση, του παρελθόντος χρονικού διαστήματος που αυτή καλύπτει σύμφωνα με την παράγραφο 2.

[...]

2. Για την εφαρμογή του μέτρου της παραγράφου 1, πρώτο εδάφιο, όσον αφορά τα δεδομένα κινήσεως ή θέσεως που διατηρούνται δυνάμει του άρθρου 126 του νόμου [του 2005] [...], ισχύουν τα εξής:

- για τα εγκλήματα του βιβλίου II, τίτλος Iter, του ποινικού κώδικα, ο ανακριτής δύναται με τη διάταξή του να ζητήσει τα δεδομένα για το χρονικό διάστημα των δώδεκα μηνών που προηγούνται της διατάξεώς του·
- για τα εγκλήματα του άρθρου 90ter, §§ 2 έως 4, πλην εκείνων της πρώτης περιπτώσεως ή για αξιόποινες πράξεις που τελούνται στο πλαίσιο εγκληματικής οργανώσεως κατά το άρθρο 324bis του ποινικού κώδικα, ή για τα εγκλήματα που επισύρουν ποινή φυλακίσεως

πέντε ετών ή βαρύτερη ποινή, ο ανακριτής δύναται με τη διάταξή του να ζητήσει τα δεδομένα για το χρονικό διάστημα των εννέα μηνών που προηγούνται της διατάξεως του·

– για τα λοιπά εγκλήματα, ο ανακριτής δύναται με τη διάταξή του να ζητήσει μόνο τα δεδομένα για το χρονικό διάστημα των έξι μηνών που προηγούνται της διατάξεώς του.

3. Το μέτρο μπορεί να αφορά τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας δικηγόρου ή ιατρού μόνον εφόσον υπάρχουν υπόνοιες ότι ο ίδιος έχει τελέσει αξιόποινη πράξη της παραγράφου 1 ή έχει συμμετάσχει σε τέτοια πράξη, ή συνάγεται από συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά ότι τρίτοι για τους οποίους υπάρχουν υπόνοιες ότι έχουν τελέσει αξιόποινη πράξη της παραγράφου 1 χρησιμοποιούν τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας του ιατρού ή του δικηγόρου αυτού.

Δεν επιτρέπεται η εκτέλεση του μέτρου αν δεν ενημερωθεί προηγουμένως ο πρόεδρος του οικείου δικηγορικού ή ιατρικού συλλόγου, κατά περίπτωση. Ο ανακριτής ενημερώνει τα πρόσωπα αυτά για τα στοιχεία τα οποία, κατά την εκτίμησή του, καλύπτονται από το επαγγελματικό απόρρητο. Τα στοιχεία αυτά δεν καταχωρίζονται στο πρακτικό.

4. [...]

Όποιος, στο πλαίσιο της εκπλήρωσεως των καθηκόντων του, λαμβάνει γνώση του μέτρου ή παρέχει συνδρομή για την εφαρμογή του έχει υποχρέωση εχεμύθειας. Οι παραβάσεις της υποχρέωσης εχεμύθειας τιμωρούνται σύμφωνα με το άρθρο 458 του ποινικού κώδικα.

[...]»

12. Βάσει του άρθρου 12, το άρθρο 13 του νόμου του 1998 διατυπώνεται ως εξής:

«Οι υπηρεσίες πληροφοριών και ασφάλειας μπορούν να αναζητούν, να συλλέγουν, να λαμβάνουν και να επεξεργάζονται πληροφορίες και δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που ενδέχεται να είναι χρήσιμα για την εκπλήρωση των καθηκόντων τους και να τηρούν ενημερωμένους φακέλους σχετικά με γεγονότα, ομάδες ή πρόσωπα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον όσον αφορά την εκπλήρωση των καθηκόντων αυτών.

Οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται στους φακέλους πρέπει να συνδέονται με τον σκοπό του αρχείου και να περιορίζονται στο μέτρο που αυτός επιβάλλει.

Οι υπηρεσίες πληροφοριών και ασφάλειας μεριμνούν για την ασφάλεια των δεδομένων των πηγών τους και των πληροφοριών και δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που παρέχονται από τις πηγές αυτές.

Οι υπάλληλοι των υπηρεσιών πληροφοριών και ασφάλειας έχουν πρόσβαση στις πληροφορίες, στοιχεία και δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που συλλέγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία από την υπηρεσία τους, εφόσον αυτά τους είναι χρήσιμα για την εκπλήρωση των καθηκόντων τους ή της αποστολής τους.»

13. Το άρθρο 14 τροποποιεί το άρθρο 18/3, το οποίο ορίζει πλέον τα εξής:

«1. Οι ειδικές μέθοδοι συλλογής δεδομένων κατά το άρθρο 18/2, § 1, εφαρμόζονται λαμβανομένης υπόψη της δυνητικής απειλής κατά το άρθρο 18/1, εάν οι συνήθεις μέθοδοι συλλογής δεδομένων κρίνονται ανεπαρκείς όσον αφορά τη συγκέντρωση των αναγκαιών

πληροφοριών για την ολοκλήρωση συγκεκριμένης αποστολής συλλογής πληροφοριών. Η επιλογή της ειδικής μεθόδου γίνεται με κριτήριο τη σοβαρότητα της δυνητικής απειλής για την οποία η μέθοδος αυτή πρόκειται να εφαρμοστεί.

Η ειδική μέθοδος μπορεί να εφαρμοστεί μόνο κατόπιν έγγραφης και αιτιολογημένης αποφάσεως του προϊστάμενου της υπηρεσίας και κατόπιν κοινοποίησης της αποφάσεως αυτής στην επιτροπή.

2. Η απόφαση του προϊστάμενου της υπηρεσίας αναφέρει:

1. τη φύση της ειδικής μεθόδου·

2. κατά περίπτωση, τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα, ενώσεις ή ομάδες, πράγματα, τόπους, γεγονότα ή πληροφορίες για τα οποία θα εφαρμοστεί η ειδική μέθοδος·

3. τη δυνητική απειλή που δικαιολογεί την ειδική μέθοδο·

4. τις πραγματικές περιστάσεις που δικαιολογούν την ειδική μέθοδο, την αιτιολόγηση υπό το πρίσμα της επικουρικότητας και της αναλογικότητας, συμπεριλαμβανομένης της σχέσεως μεταξύ του σημείου 2 και του σημείου 3·

5. το χρονικό διάστημα, από την κοινοποίηση της αποφάσεως στην επιτροπή, κατά το οποίο μπορεί να εφαρμόζεται η ειδική μέθοδος·

[...]

9. κατά περίπτωση, τις σοβαρές ενδείξεις που πιστοποιούν ότι ο δικηγόρος, ο ιατρός ή ο δημοσιογράφος μετέχει ή μετείχε προσωπικά και ενεργά στη γένεση ή στην ανάπτυξη της δυνητικής απειλής·

10. στις περιπτώσεις εφαρμογής του άρθρου 18/8, την αιτιολογία της διάρκειας της περιόδου κατά την οποία λαμβάνει χώρα η συλλογή δεδομένων·

[...]

8. Ο προϊστάμενος της υπηρεσίας παύει την εφαρμογή της ειδικής μεθόδου όταν η δυνητική απειλή που τη δικαιολογεί δεν συντρέχει πλέον, όταν η μέθοδος δεν είναι πλέον πρόσφορη για τον σκοπό για τον οποίο τέθηκε σε εφαρμογή, ή σε περίπτωση που διαπιστώνεται παρανομία. Ενημερώνει αμελλητί την επιτροπή για την απόφασή του.»

14. Το άρθρο 18/8 του νόμου του 1998 έχει ως εξής:

«1. Οι υπηρεσίες πληροφοριών και ασφάλειας μπορούν, προς εκπλήρωση των καθηκόντων τους, εν ανάγκη ζητώντας την τεχνική συνδρομή του φορέα εκμεταλλεύσεως δικτύου ηλεκτρονικής επικοινωνίας ή του παρόχου υπηρεσίας ηλεκτρονικής επικοινωνίας:

1. να ανιχνεύσουν ή να ζητήσουν την ανίχνευση των δεδομένων κινήσεως των μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας από ή προς τα οποία πραγματοποιήθηκαν οι ηλεκτρονικές επικοινωνίες·

2. να εντοπίσουν ή να ζητήσουν τον εντοπισμό της προελεύσεως ή του προορισμού των ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

[...]

2. Για την εφαρμογή της μεθόδου της παραγράφου 1 στα δεδομένα που διατηρούνται δυνάμει του άρθρου 126 του νόμου [του 2005] [...], ισχύουν τα εξής:

1. στην περίπτωση δυνητικής απειλής η οποία σχετίζεται με δραστηριότητα που μπορεί να συνδεθεί με εγκληματικές οργανώσεις ή επικίνδυνες σέκτες, ο προϊστάμενος της υπηρεσίας δύναται με την απόφασή του να ζητήσει τα δεδομένα που αφορούν μόνο το χρονικό διάστημα των έξι μηνών που προηγούνται της αποφάσεως·
2. στην περίπτωση δυνητικής απειλής που δεν εμπίπτει στο σημείο 1 ή στο σημείο 3, ο προϊστάμενος της υπηρεσίας δύναται με την απόφασή του να ζητήσει τα δεδομένα που αφορούν το χρονικό διάστημα των εννέα μηνών που προηγούνται της αποφάσεως·
3. στην περίπτωση δυνητικής απειλής η οποία σχετίζεται με δραστηριότητα που μπορεί να συνδεθεί με την τρομοκρατία ή τον εξτρεμισμό, ο προϊστάμενος της υπηρεσίας δύναται με την απόφασή του να ζητήσει τα δεδομένα που αφορούν το χρονικό διάστημα των δώδεκα μηνών που προηγούνται της αποφάσεως. [...]

II. Τα πραγματικά περιστατικά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

15. Με την απόφαση της 11ης Ιουνίου 2015¹⁴, το Cour constitutionnelle (Συνταγματικό Δικαστήριο) ακύρωσε το τροποποιηθέν άρθρο 126 του νόμου του 2005, για τους ίδιους λόγους για τους οποίους το Δικαστήριο έκρινε ανίσχυρη την οδηγία 2006/24 στην απόφαση Digital Rights.

16. Κατόπιν τούτου, ο εθνικός νομοθέτης ψήφισε (πριν από τη δημοσίευση της αποφάσεως Tele2 Sverige και Watson) τον νόμο της 29ης Μαΐου 2016.

17. Οι VZ κ.λπ., Ordre des barreaux francophones et germanophone (στο εξής: Ordre des barreaux), Liga voor Mensenrechten ASBL (στο εξής: LMK), Ligue des Droits de l'Homme ASBL (στο εξής: LDH) και Académie Fiscale ASBL (στο εξής: Académie Fiscale) κατέθεσαν ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου διάφορες αιτήσεις ελέγχου της συνταγματικότητας του επίμαχου νόμου, υποστηρίζοντας, κατ' ουσίαν, ότι βαίνει πέραν του απολύτως αναγκαίου και δεν θεσπίζει επαρκείς εγγυήσεις προστασίας.

18. Στο πλαίσιο αυτό, το Cour constitutionnelle (Συνταγματικό Δικαστήριο) υπέβαλε στο Δικαστήριο τα ακόλουθα ερωτήματα:

«1) Έχει το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58/EK, σε συνδυασμό με το δικαίωμα στην ασφάλεια, που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης [στο εξής: Χάρτης], και το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως κατοχυρώνεται στα άρθρα 7, 8 και 52, παράγραφος 1, του Χάρτη [...], την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως η επίμαχη, η οποία προβλέπει γενική υποχρέωση των φορέων εκμεταλλεύσεως δικτύου

¹⁴ Απόφαση 84/2015 (*Moniteur belge* της 11ης Αυγούστου 2015).

και των παρόχων υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών προς διατήρηση των κατά την έννοια της οδηγίας 2002/58/ΕΚ δεδομένων κινήσεως και θέσεως που παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία στο πλαίσιο της παροχής των υπηρεσιών αυτών, η οποία δεν επιδιώκει μόνο τον εντοπισμό, τη διερεύνηση και τη δίωξη αξιόποινων πράξεων, αλλά και τη διαφύλαξη της ασφάλειας του κράτους, της εδαφικής ακεραιότητας και της δημόσιας ασφάλειας, τον εντοπισμό, τη διερεύνηση και τη δίωξη πράξεων που δεν εμπίπτουν στη βαριά εγκληματικότητα ή στην πρόληψη της απαγορευμένης χρήσεως των συστημάτων ηλεκτρονικών επικοινωνιών, ή την επίτευξη άλλου σκοπού που ορίζεται στο άρθρο 23, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 [του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων) (ΕΕ 2016, L 119, σ. 1)], και η οποία υπόκειται επιπλέον σε συγκεκριμένες εγγυήσεις που διευκρινίζονται στο πλαίσιο της ίδιας κανονιστικής ρυθμίσεως όσον αφορά τη διατήρηση των δεδομένων και την πρόσβαση σε αυτά;

- 2) Έχει το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58/ΕΚ, σε συνδυασμό με τα άρθρα 4, 7, 8, 11 και 52, παράγραφος 1, του Χάρτη [...], την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως η επίμαχη, η οποία προβλέπει γενική υποχρέωση των φορέων εκμεταλλεύσεως δικτύου και των παρόχων υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών προς διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και θέσεως κατά την έννοια της οδηγίας 2002/58/ΕΚ τα οποία παράγονται ή υποβάλλονται σε επεξεργασία στο πλαίσιο της παροχής των υπηρεσιών αυτών, στην περίπτωση που η εθνική αυτή ρύθμιση έχει σκοπό την εκπλήρωση των θετικών υποχρεώσεων της αρχής δυνάμει των άρθρων 4 και 8 του Χάρτη, οι οποίες συνίστανται στη θέσπιση νομικού πλαισίου το οποίο να διασφαλίζει την αποτελεσματική ποινική διερεύνηση και καταστολή της σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων, και να καθιστά πράγματι δυνατό τον προσδιορισμό του αυτουργού της αξιόποινης πράξεως, ακόμη και όταν αυτός χρησιμοποιεί μέσα ηλεκτρονικών επικοινωνιών;
- 3) Εάν, βάσει των απαντήσεων στο πρώτο ή στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το Cour constitutionnelle (Συνταγματικό Δικαστήριο) οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι ο επίμαχος νόμος παραβιάζει μία ή περισσότερες από τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις διατάξεις στις οποίες έγινε αναφορά στα ερωτήματα αυτά, δύναται να αποφασίσει την προσωρινή διατήρηση των αποτελεσμάτων του [επίμαχου] νόμου, προκειμένου να αποτραπεί η ανασφάλεια δικαίου και να καταστεί δυνατή η χρήση, για τους σκοπούς του νόμου, των δεδομένων που θα έχουν ήδη συλλεγεί και διατηρηθεί;»

III. Η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

19. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως πρωτοκολλήθηκε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 2 Αυγούστου 2018.

20. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν οι VZ κ.λπ., Académie Fiscale, LMR, LDH, Ordre des barreaux, Fondation pour Enfants Disparus et Sexuellement Exploités (Child Focus), η Βελγική, η Γαλλική, η Γερμανική, η Δανική, η Εσθονική, η Ιρλανδική, η Ισπανική, η Κυπριακή, η Ολλανδική, η Ουγγρική, η Πολωνική, η Σουηδική και η Τσεχική Κυβέρνηση και η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου καθώς και η Επιτροπή.

21. Στις 9 Σεπτεμβρίου 2019 διεξήχθη επ' ακροατηρίου συζήτηση, από κοινού με τις υποθέσεις C-511/18, C-512/18, C-623/17, στην οποία παρέστησαν οι διάδικοι των τεσσάρων προδικαστικών παραπομπών, οι προμνησθείσες κυβερνήσεις και η Νορβηγική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή και ο Ευρωπαίος Επόπτης Προστασίας Δεδομένων.

IV. Ανάλυση

22. Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα της υπό κρίση προδικαστικής παραπομπής ταυτίζεται, κατ' ουσίαν, με εκείνα που εξετάζονται στις υποθέσεις C-511/18 και C-512/18. Διαφέρει, εντούτοις, από αυτά ως προς τους σκοπούς που εξυπηρετεί η εθνική νομοθεσία: σε αυτούς δεν καταλέγονται μόνο η καταπολέμηση της τρομοκρατίας και των μορφών σοβαρής εγκληματικότητας ή η προστασία της εθνικής ασφάλειας, αλλά και η διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας και της δημόσιας ασφάλειας, η διερεύνηση, ο εντοπισμός και η δίωξη αδικημάτων που δεν συνιστούν μορφές σοβαρής εγκληματικότητας και, γενικά, κάθε σκοπός που προβλέπεται στο άρθρο 23, παράγραφος 1, του κανονισμού 2016/679.

23. Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα συνδέεται με το πρώτο, αλλά το συμπληρώνει υπό την έννοια ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί με αυτό να διευκρινιστεί αν οι θετικές υποχρεώσεις που υπέχει η δημόσια αρχή όσον αφορά τη διερεύνηση και την καταστολή της σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων δικαιολογούν τα επίμαχα μέτρα.

24. Το τρίτο προδικαστικό ερώτημα υποβάλλεται για το ενδεχόμενο ασυμβατότητας της εθνικής νομοθεσίας προς το δίκαιο της Ένωσης. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν, στην περίπτωση αυτή, θα μπορούσε να διατηρήσει προσωρινά τα αποτελέσματα του νόμου της 29ης Μαΐου 2016.

25. Θα εξετάσω τα ερωτήματα αυτά αναλύοντας, κατά πρώτον, τη δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 2002/58 παραπέμποντας προς τούτο στις προτάσεις που ανέπτυξα σε άλλες από αυτές τις προδικαστικές παραπομπές. Κατά δεύτερον, θα εκθέσω τις κύριες κατευθύνσεις της νομολογίας του Δικαστηρίου στον τομέα αυτό και τις δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης της. Τέλος, θα προτείνω την απάντηση που πρέπει να δοθεί σε καθένα από τα προδικαστικά ερωτήματα.

A. Η δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 2002/58

26. Στην υπό κρίση προδικαστική παραπομπή, όπως και στις τρεις άλλες προδικαστικές παραπομπές, αμφισβητείται η δυνατότητα εφαρμογής της οδηγίας 2002/58. Λαμβανομένης υπόψη της ομοιότητας των θέσεων που προέβαλαν συναφώς τα κράτη μέλη, παραπέμπω επί του ζητήματος αυτού στις προτάσεις που ανέπτυξα στις υποθέσεις C-511/18 και C-512/18¹⁵.

¹⁵ Σημεία 40 επ.

B. Η νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με τη διατήρηση από τις δημόσιες αρχές των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την πρόσβαση των δημόσιων αρχών στα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της οδηγίας 2002/58

1. Η αρχή του απορρήτου των επικοινωνιών και των σχετικών δεδομένων

27. Οι διατάξεις της οδηγίας 2002/58 «εξειδικεύουν και συμπληρώνουν» την οδηγία 95/46/ΕΚ¹⁶, με σκοπό την επίτευξη υψηλού επιπέδου προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στο πλαίσιο της παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών¹⁷.

28. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58 προβλέπει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να κατοχυρώνουν, στην εθνική νομοθεσία τους, το απόρρητο των επικοινωνιών που πραγματοποιούνται μέσω δημόσιου δικτύου επικοινωνιών και των διαθέσιμων στο κοινό υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, καθώς και των συναφών δεδομένων κίνησης.

29. Το απόρρητο των επικοινωνιών συνεπάγεται, μεταξύ άλλων (άρθρο 5, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, της οδηγίας 2002/58), την απαγόρευση αποθήκευσης δεδομένων κίνησης σχετικών με τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες από πρόσωπα πλην των χρηστών, χωρίς τη συγκατάθεση αυτών. Εξαιρούνται «τα νομίμως εξουσιοδοτημένα πρόσωπα [...] και η τεχνική αποθήκευση η οποία είναι αναγκαία για τη διαβίβαση επικοινωνίας»¹⁸.

30. Σκοπός των άρθρων 5, 6 και 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58 είναι η διαφύλαξη του απορρήτου των επικοινωνιών και των σχετικών δεδομένων και η ελαχιστοποίηση του κινδύνου κατάχρησης. Το πεδίο εφαρμογής τους πρέπει να εκτιμάται υπό το πρίσμα της αιτιολογικής σκέψης 30 της εν λόγω οδηγίας, κατά την οποία «[τ]α συστήματα για την παροχή ηλεκτρονικών επικοινωνιακών δικτύων και υπηρεσιών θα πρέπει να σχεδιάζονται έτσι ώστε να περιορίζουν την ποσότητα των απαιτούμενων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο ελάχιστο δυνατό»¹⁹.

31. Τα δεδομένα αυτά διακρίνονται ως εξής:

- Τα δεδομένα *κίνησης*, των οποίων η επεξεργασία και η αποθήκευση επιτρέπονται μόνο στην απαιτούμενη έκταση και για την απαιτούμενη διάρκεια για την τιμολόγηση των υπηρεσιών, την εμπορική προώθησή τους ή την παροχή υπηρεσιών προστιθεμένης αξίας (άρθρο 6 της οδηγίας 2002/58). Μόλις παρέλθει η σχετική περίοδος, τα δεδομένα που αποτέλεσαν αντικείμενο αποθήκευσης και επεξεργασίας πρέπει να διαγράφονται ή να καθίστανται ανώνυμα²⁰.
- Τα δεδομένα *θέσης* εκτός των δεδομένων κίνησης, τα οποία είναι δυνατό να υποστούν επεξεργασία μόνον υπό ορισμένες προϋποθέσεις και αφού καταστούν ανώνυμα ή με τη ρητή συγκατάθεση των χρηστών ή συνδρομητών (άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58)²¹.

¹⁶ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 24ης Οκτωβρίου 1995, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών (ΕΕ 1995, L 281, σ. 31). Βλ. άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 2002/58. Ο κανονισμός 2016/679 κατήργησε την οδηγία 95/46 από τις 25 Μαΐου 2018. Επομένως, στο μέτρο που η οδηγία 2002/58 παραπέμπει στην οδηγία 95/46 ή δεν θεσπίζει ειδικούς κανόνες, επιβάλλεται η συνεκτίμηση των ρυθμίσεων του κανονισμού αυτού (βλ. άρθρο 94, παράγραφοι 1 και 2, του κανονισμού 2016/679).

¹⁷ Απόφαση Tele2 Sverige και Watson (σκέψεις 82 και 83).

¹⁸ Όπ.π. (σκέψη 85 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

¹⁹ Όπ.π. (σκέψη 87. Η υπογράμμιση δική μου).

²⁰ Όπ.π. (σκέψη 86 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²¹ Όπ.π. (σκέψη 86, in fine).

2. Η προβλεπόμενη στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58 ρήτρα περιορισμού

32. Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58 επιτρέπει στα κράτη μέλη «να λαμβάνουν νομοθετικά μέτρα για να περιορίζουν τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που προβλέπονται στα άρθρα 5 και 6, στο άρθρο 8 παράγραφοι 1 έως 4 και στο άρθρο 9» της οδηγίας αυτής.

33. Κάθε περιορισμός πρέπει να συνιστά «αναγκαίο, κατάλληλο και ανάλογο μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας (δηλαδή της ασφάλειας του κράτους), της εθνικής άμυνας, της δημόσιας ασφάλειας, και για την πρόληψη, διερεύνηση, διαπίστωση και δίωξη ποινικών αδικημάτων ή της άνευ αδείας χρησιμοποίησης του συστήματος ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όπως προβλέπεται στο άρθρο 13 παράγραφος 1 της οδηγίας [95/46]».

34. Αυτή η απαρίθμηση σκοπών είναι εξαντλητική²²: ενδεικτικώς («μεταξύ άλλων»), επιτρέπονται τα «νομοθετικά μέτρα που θα προβλέπουν τη φύλαξη δεδομένων για ορισμένο χρονικό διάστημα για τους λόγους που αναφέρονται στην παρούσα παράγραφο».

35. Εν πάση περιπτώσει, «[ό]λα τα μέτρα που προβλέπονται στην παρούσα παράγραφο είναι σύμφωνα με τις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου, συμπεριλαμβανομένων αυτών που αναφέρονται στο άρθρο 6 παράγραφοι 1 και 2 της συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση». Ως εκ τούτου, το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58 πρέπει να ερμηνεύεται υπό το πρίσμα των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη²³.

36. Από τα δικαιώματα αυτά που αναγνωρίζονται στον Χάρτη, το Δικαστήριο μνημόνευσε, σε σχέση με τα ζητήματα που ενδιαφέρουν εν προκειμένω, το δικαίωμα στην ιδιωτική ζωή (άρθρο 7), το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (άρθρο 8) και το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης (άρθρο 11)²⁴.

37. Το Δικαστήριο υπογράμμισε, επιπλέον, ως κατευθυντήρια οδηγία για την ερμηνεία του άρθρου 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ότι οι περιορισμοί στην υποχρέωση διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών και των σχετικών με αυτές δεδομένων κίνησης πρέπει να ερμηνεύονται στενά.

38. Συγκεκριμένα, έκρινε ότι «η παρέκκλιση από την καταρχήν αυτή υποχρέωση και, ειδικότερα, από την απαγόρευση αποθήκευσης των ως άνω δεδομένων που προβλέπεται από το άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας [δεν μπορεί να] καταστεί ο κανόνας, διαφορετικά η τελευταία αυτή διάταξη θα καθίστατο σε μεγάλο βαθμό κενή περιεχομένου»²⁵.

39. Εκτιμώ ότι η διττή αυτή παρατήρηση είναι καθοριστική για την κατανόηση του λόγου για τον οποίο το Δικαστήριο έκρινε ασυμβίβαστη προς την οδηγία 2002/58 τη γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των σχετικών με τις ηλεκτρονικές επικοινωνίες δεδομένων κίνησης και δεδομένων θέσης.

²² Όπ.π. (σκέψη 90).

²³ Όπ.π. (σκέψη 91 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²⁴ Όπ.π. (σκέψη 93 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²⁵ Όπ.π. (σκέψη 89).

40. Με την κρίση αυτή, το Δικαστήριο εφάρμοσε απλώς «αυστηρώς»²⁶ το κριτήριο της αναλογικότητας το οποίο είχε ήδη εφαρμόσει στο παρελθόν²⁷: «η προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής στο επίπεδο της Ένωσης επιτάσσει οι παρεκκλίσεις από την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και οι περιορισμοί της να μην υπερβαίνουν τα όρια του απολύτως αναγκαίου»²⁸.

3. Η αναλογικότητα όσον αφορά τη διατήρηση των δεδομένων

α) Ο δυσανάλογος χαρακτήρας της γενικής και χωρίς διάκριση διατήρησης

41. Το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η καταπολέμηση της σοβαρής εγκληματικότητας, και ιδίως του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας, είναι πρωταρχικής σημασίας για τη διασφάλιση της δημόσιας ασφάλειας και ότι η αποτελεσματικότητά της ενδέχεται να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη χρήση σύγχρονων τεχνικών έρευνας. Πρόσθεσε ότι, «[ε]ντούτοις, ένας τέτοιος σκοπός γενικού συμφέροντος, όσο θεμελιώδης και αν είναι, δεν μπορεί, αυτός και μόνον, να προταθεί ως δικαιολογία προκειμένου το μέτρο της διατηρήσεως, όπως είναι αυτό που καθιερώνει η οδηγία 2006/24, να θεωρηθεί ως αναγκαίο για τους σκοπούς της εν λόγω καταπολεμήσεως»²⁹.

42. Προκειμένου να διακριβώσει αν τέτοιου είδους μέτρο περιοριζόταν στο απολύτως αναγκαίο, το Δικαστήριο υπογράμμισε, πρωτίστως, την ιδιαίτερη σοβαρότητα της επέμβασης που συνιστά στα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη³⁰. Η ιδιαίτερη αυτή σοβαρότητα απέρρευε, ακριβώς, από το γεγονός ότι η εθνική νομοθεσία προέβλεπε «γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση του συνόλου των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως όλων των συνδρομητών και των εγγεγραμμένων χρηστών αφορώσα όλα τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας και ότι [υποχρέωνε] τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να διατηρούν τα εν λόγω δεδομένα κατά τρόπο συστηματικό και συνεχή, χωρίς καμία εξαίρεση»³¹.

43. Η επέμβαση που συνιστούσε το μέτρο αυτό στη ζωή των πολιτών αντικατοπτρίζεται στις εκτιμήσεις του Δικαστηρίου σχετικά με τις συνέπειες της διατήρησης των δεδομένων.

Τα δεδομένα αυτά³²,

- «επιτρέπουν την ανίχνευση και τον προσδιορισμό της πηγής της επικοινωνίας και του προορισμού της, τον προσδιορισμό της ημερομηνίας, της ώρας, της διάρκειας και του είδους της επικοινωνίας, του εξοπλισμού επικοινωνίας των χρηστών, καθώς και τον προσδιορισμό της θέσεως του εξοπλισμού κινητής επικοινωνίας»³³.

²⁶ Η χρήση του επιρρήματος αυτού στη σκέψη 95 της αποφάσεως Tele2 Sverige και Watson έχει την προέλευσή της στην αιτιολογική σκέψη 11 της οδηγίας 2002/58.

²⁷ Απόφαση Digital Rights (σκέψη 48). «Εν προκειμένω, λαμβανομένου υπόψη, αφενός, της σημασίας που έχει η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα υπό το πρίσμα του θεμελιώδους δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής και, αφετέρου, της εκτάσεως και της σοβαρότητας της παρεμβάσεως στο εν λόγω δικαίωμα που συνεπάγεται η οδηγία 2006/24, η εξουσία εκτιμήσεως του νομοθέτη της Ένωσης είναι περιορισμένη, οπότε επιβάλλεται η διενέργεια ενός αυστηρού ελέγχου».

²⁸ Απόφαση Tele2 Sverige και Watson (σκέψη 96 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²⁹ Απόφαση Digital Rights (σκέψη 51). Στο ίδιο πνεύμα, απόφαση Tele2 Sverige και Watson (σκέψη 103).

³⁰ Αποφάσεις Digital Rights (σκέψη 65) και Tele2 Sverige και Watson (σκέψη 100).

³¹ Απόφαση Tele2 Sverige και Watson (σκέψη 97). Η υπογράμμιση δική μου.

³² Στα οποία περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, το ονοματεπώνυμο και η διεύθυνση του συνδρομητή ή του εγγεγραμμένου χρήστη, ο αριθμός τηλεφώνου του καλούντος και ο αριθμός του καλούμενου, καθώς και η διεύθυνση IP για τις υπηρεσίες του διαδικτύου.

³³ Απόφαση Tele2 Sverige και Watson (σκέψη 98).

- «παρέχουν τη δυνατότητα, μεταξύ άλλων, διαπιστώσεως της ταυτότητας του προσώπου με το οποίο ο συνδρομητής ή ο εγγεγραμμένος χρήστης επικοινωνήσε, καθώς και του μέσου με το οποίο έγινε η επικοινωνία, καθώς και τη δυνατότητα προσδιορισμού του χρόνου της επικοινωνίας και της γεωγραφικής θέσεως από την οποία έλαβε χώρα η επικοινωνία αυτή. Επιπλέον, τα δεδομένα αυτά παρέχουν τη δυνατότητα να διαπιστωθεί η συχνότητα των επικοινωνιών του συνδρομητή ή του εγγεγραμμένου χρήστη με συγκεκριμένα πρόσωπα σε δεδομένη χρονική περίοδο»³⁴.
- «παρέχουν τη δυνατότητα συναγωγής ιδιαιτέρως ακριβών συμπερασμάτων σε σχέση με την ιδιωτική ζωή των προσώπων των οποίων τα δεδομένα έχουν διατηρηθεί, όπως είναι οι καθημερινές συνήθειες, οι μόνιμοι ή οι προσωρινοί τόποι διαμονής, οι καθημερινές και άλλες μετακινήσεις, οι ασκούμενες δραστηριότητες, οι κοινωνικές σχέσεις των προσώπων αυτών και τα κοινωνικά περιβάλλοντα στα οποία τα πρόσωπα αυτά συχνάζουν»³⁵.
- «παρέχουν τα μέσα για τον προσδιορισμό [...] του προφίλ των προσώπων περί των οποίων πρόκειται, πληροφορία εξίσου ευαίσθητη, υπό το πρίσμα του δικαιώματος του σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, με το περιεχόμενο αυτό καθεαυτό των επικοινωνιών»³⁶.

44. Επιπλέον, η επέμβαση μπορεί να προκαλέσει «στα οικεία πρόσωπα την αίσθηση ότι η ιδιωτική τους ζωή αποτελεί το αντικείμενο διαρκούς παρακολουθήσεως», δεδομένου ότι «η διατήρηση των δεδομένων πραγματοποιείται χωρίς οι χρήστες υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών να ενημερώνονται σχετικώς»³⁷.

45. Λαμβανομένης υπόψη της σοβαρότητας της επεμβάσεως, μόνον η καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος θα μπορούσε να δικαιολογήσει μέτρο διατήρησης δεδομένων με αυτά τα χαρακτηριστικά³⁸. Εντούτοις, το μέτρο αυτό δεν μπορεί να καταστεί γενικός κανόνας, δεδομένου ότι «το σύστημα που καθιερώνει η οδηγία 2002/58 απαιτεί η διατήρηση των δεδομένων να είναι η εξαίρεση»³⁹.

46. Επιπλέον, υπήρχαν δύο χαρακτηριστικά τα οποία απέρρεαν από το γεγονός ότι το επίδικο μέτρο δεν προέβλεπε «καμία διαφοροποίηση, περιορισμό ή εξαίρεση σε σχέση προς τον επιδιωκόμενο σκοπό»⁴⁰ και «δεν [απαιτούσε] να υφίσταται σχέση μεταξύ των δεδομένων, των οποίων τη διατήρηση προβλέπει, και κάποιας απειλής για τη δημόσια ασφάλεια»⁴¹:

- αφενός, το μέτρο αφορούσε «εν γένει το σύνολο των προσώπων που κάνουν χρήση των υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, χωρίς εντούτοις τα πρόσωπα αυτά να ευρίσκονται, έστω και εμμέσως, σε κατάσταση δυνάμενη να προκαλέσει ποινικές διώξεις. [...] Περαιτέρω, δεν [προέβλεπε] καμία εξαίρεση, οπότε εφαρμόζεται ακόμη και σε πρόσωπα των οποίων οι επικοινωνίες εμπίπτουν, βάσει των κανόνων του εθνικού δικαίου, στο επαγγελματικό απόρρητο»⁴².

³⁴ Όπ.π. (σκέψη 98).

³⁵ Όπ.π. (σκέψη 99).

³⁶ Όπ.π. (σκέψη 99, in fine).

³⁷ Όπ.π. (σκέψη 100).

³⁸ Όπ.π. (σκέψη 102).

³⁹ Όπ.π. (σκέψη 104).

⁴⁰ Όπ.π. (σκέψη 105).

⁴¹ Όπ.π. (σκέψη 106).

⁴² Όπ.π. (σκέψη 105).

- αφετέρου, «[...] δεν [περιοριζόταν] σε διατήρηση η οποία να αφορά είτε δεδομένα σχετικά με μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και/ή μια συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη και/ή έναν κύκλο προσώπων που θα μπορούσαν να είναι αναμειγμένοι, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, σε κάποια σοβαρή παράβαση είτε πρόσωπα που θα μπορούσαν, για άλλους λόγους, να συμβάλουν, μέσω της διατήρησης των δεδομένων που τους αφορούν, στην καταπολέμηση του εγκλήματος»⁴³.

47. Υπό τις συνθήκες αυτές, η αναλυθείσα εθνική νομοθεσία έβαινε πέραν των ορίων του απολύτως αναγκαίου. Επομένως, δεν μπορούσε να θεωρηθεί δικαιολογημένη σε μια δημοκρατική κοινωνία, όπως απαιτεί το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11 καθώς και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη⁴⁴.

β) Η δυνατότητα στοχευμένης διατήρησης των δεδομένων

48. Το Δικαστήριο δέχθηκε ότι συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης εθνική νομοθεσία η οποία «επιτρέπει, προληπτικώς, τη στοχευμένη διατήρηση των δεδομένων κινήσεως και των δεδομένων θέσεως, προς τον σκοπό καταπολεμήσεως του σοβαρού εγκλήματος»⁴⁵.

49. Η νομιμότητα της στοχευμένης αυτής διατήρησης των δεδομένων τελεί υπό την προϋπόθεση ότι «περιορίζεται σε ό,τι είναι απολύτως αναγκαίο όσον αφορά τις κατηγορίες διατηρούμενων δεδομένων, τα πρόσωπα των οποίων τα δεδομένα διατηρούνται καθώς και το διάστημα για το οποίο γίνεται δεκτό ότι πραγματοποιείται η διατήρηση».

50. Οι κατευθυντήριες γραμμές που παρέχει η απόφαση Tele2 Sverige και Watson προκειμένου να διακριβωθεί αν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές δεν είναι (και πιθανώς δεν θα μπορούσαν να είναι) εξαντλητικές και διατυπώνονται με μάλλον γενικό τρόπο. Προκειμένου να πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές, τα κράτη μέλη:

- πρέπει να προβλέπουν σαφείς και ακριβείς κανόνες που να διέπουν την έκταση και την εφαρμογή του μέτρου της διατήρησης των δεδομένων⁴⁶.
- πρέπει να καθορίζουν «αντικειμενικά κριτήρια που να αποδεικνύουν τη σχέση μεταξύ των δεδομένων των οποίων η διατήρηση προβλέπεται και του επιδιωκόμενου σκοπού»⁴⁷ και
- πρέπει να «στηρίζ[ονται] σε αντικειμενικά στοιχεία δυνάμενα να προσδιορίσουν ένα κοινό του οποίου τα δεδομένα ενδέχεται να αποκαλύψουν κάποια σύνδεση, τουλάχιστον έμμεση, με σοβαρά εγκλήματα, να συμβάλουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος ή να αποτρέψουν σοβαρό κίνδυνο για τη δημόσια ασφάλεια»⁴⁸.

⁴³ Όπ.π. (σκέψη 106).

⁴⁴ Όπ.π. (σκέψη 107).

⁴⁵ Όπ.π. (σκέψη 108). Η υπογράμμιση δική μου.

⁴⁶ Όπ.π. (σκέψη 109). Ειδικότερα, πρέπει να αναφέρουν «σε ποιες περιπτώσεις και υπό ποιες προϋποθέσεις είναι δυνατό να λαμβάνεται, προληπτικώς, μέτρο διατήρησης των δεδομένων, ούτως ώστε να διασφαλίζεται ότι το μέτρο αυτό περιορίζεται σε ό,τι είναι απολύτως αναγκαίο».

⁴⁷ Όπ.π. (σκέψη 110).

⁴⁸ Όπ.π. (σκέψη 111).

51. Σε σχέση με τα αντικειμενικά αυτά στοιχεία, το Δικαστήριο έκρινε ότι ήταν δυνατόν, για παράδειγμα, να χρησιμοποιηθεί ένα γεωγραφικό κριτήριο για την οριοθέτηση του κοινού και των καταστάσεων στις οποίες ενδεχομένως εφαρμόζεται ένα μέτρο. Κατά την άποψή μου, η μνεία του κριτηρίου αυτού, το οποίο επέκριναν ορισμένα κράτη μέλη, δεν σημαίνει ότι οι αποδεκτοί παράγοντες στοχευμένης διατήρησης περιορίζονται μόνο σε αυτό.

4. Η αναλογικότητα όσον αφορά την πρόσβαση στα δεδομένα

α) Η απόφαση *Tele2 Sverige και Watson*

52. Το Δικαστήριο εξετάζει την πρόσβαση των εθνικών αρχών στα δεδομένα ανεξαρτήτως της έκτασης της υποχρέωσης διατήρησης που επιβάλλεται στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών και, ειδικότερα, του γενικευμένου ή ειδικού χαρακτήρα της διατήρησης των δεδομένων αυτών⁴⁹.

53. Συγκεκριμένα, καίτοι σκοπός της διατήρησης είναι η διευκόλυνση της μεταγενέστερης πρόσβασης στα δεδομένα, εντούτοις η διατήρηση και η πρόσβαση μπορούν να προκαλέσουν διαφορετικές προσβολές των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύει ο Χάρτης. Πάντως, η διαφορά αυτή δεν σημαίνει ότι ορισμένες από τις σχετικές με τη διατήρηση παρατηρήσεις δεν ισχύουν και για την πρόσβαση στα διατηρούμενα δεδομένα.

54. Στο πνεύμα αυτό, η πρόσβαση:

- «πρέπει να ανταποκρίνεται πραγματικά σε κάποιον από τους εν λόγω σκοπούς και μόνον», ήτοι τους μνημονευόμενους στο άρθρο 15, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2002/58. Πρέπει επίσης να υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ της σοβαρότητας της επέμβασης και του επιδιωκόμενου σκοπού. Εάν χαρακτηρίζεται σοβαρή, η επέμβαση δικαιολογείται μόνο για την καταπολέμηση σοβαρού εγκλήματος⁵⁰.
- επιτρέπεται μόνο εφόσον δεν υπερβαίνει τα όρια του απολύτως αναγκαίου⁵¹. Επιπλέον, τα νομοθετικά μέτρα πρέπει να θεσπίζουν «σαφείς και ακριβείς κανόνες οι οποίοι να ορίζουν σε ποιες περιπτώσεις και υπό ποιες προϋποθέσεις οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών πρέπει να χορηγούν στις αρμόδιες εθνικές αρχές πρόσβαση στα δεδομένα. Επίσης, ένα τέτοιο μέτρο πρέπει να είναι νομικά δεσμευτικό κατά το εσωτερικό δίκαιο»⁵².
- πιο συγκεκριμένα, οι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις πρέπει να καθορίζουν «τις ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις που διέπουν την πρόσβαση των αρμόδιων εθνικών αρχών στα διατηρούμενα δεδομένα»⁵³.

55. Από τα προεκτεθέντα συνάγεται ότι «δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι γενική πρόσβαση σε όλα τα διατηρούμενα δεδομένα, ανεξαρτήτως αν αυτά συνδέονται, τουλάχιστον έμμεσα, με τον επιδιωκόμενο σκοπό, περιορίζεται στον απολύτως αναγκαίο βαθμό»⁵⁴.

⁴⁹ Όπ.π. (σκέψη 113).

⁵⁰ Όπ.π. (σκέψη 115).

⁵¹ Όπ.π. (σκέψη 116).

⁵² Όπ.π. (σκέψη 117).

⁵³ Όπ.π. (σκέψη 118).

⁵⁴ Όπ.π. (σκέψη 119).

56. Κατά το Δικαστήριο, «η εθνική ρύθμιση πρέπει να στηρίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια για τον προσδιορισμό των περιπτώσεων και των προϋποθέσεων υπό τις οποίες πρέπει να παρέχεται στις αρμόδιες εθνικές αρχές πρόσβαση στα δεδομένα των συνδρομητών ή των εγγεγραμμένων χρηστών»⁵⁵. Συναφώς, «πρόσβαση μπορεί, καταρχήν, να παρασχεθεί, προς τον σκοπό της καταπολέμησης του εγκλήματος, μόνο στα δεδομένα προσώπων για τα οποία υπάρχουν υπόνοιες ότι σχεδιάζουν, προτίθενται να διαπράξουν ή έχουν διαπράξει σοβαρή παράβαση ή ακόμη ότι εμπλέκονται καθ' οιονδήποτε τρόπο σε μια τέτοια παράβαση»⁵⁶.

57. Με άλλα λόγια, οι εθνικοί κανόνες οι οποίοι αναγνωρίζουν τη δυνατότητα πρόσβασης των αρμόδιων εθνικών αρχών στα διατηρούμενα δεδομένα πρέπει να έχουν αρκούντως περιορισμένο πεδίο εφαρμογής. Πρέπει να υπάρχει σύνδεσμος μεταξύ των προσώπων που αφορά το μέτρο και τον επιδιωκόμενο σκοπό, ώστε η πρόσβαση να μην αφορά σημαντικό αριθμό προσώπων ή και όλα τα πρόσωπα, όλα τα μέσα ηλεκτρονικής επικοινωνίας και όλα τα αποθηκευμένα δεδομένα.

58. Εντούτοις, υπό ορισμένες περιστάσεις, οι κανόνες αυτοί ισχύουν με επιφυλάξεις. Το Δικαστήριο μνημονεύει «ορισμένες ειδικές περιπτώσεις, όπως εκείνες στις οποίες ζωτικά συμφέροντα της εθνικής ασφάλειας, της εθνικής άμυνας και της δημόσιας ασφάλειας απειλούνται από πράξεις τρομοκρατίας». Στις περιπτώσεις αυτές, «θα μπορούσε επίσης να παρασχεθεί πρόσβαση στα δεδομένα άλλων προσώπων, εφόσον υφίστανται αντικειμενικά στοιχεία ικανά να στοιχειοθετήσουν ότι τα εν λόγω δεδομένα θα μπορούσαν, σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, να συμβάλουν αποφασιστικά στην καταπολέμηση τέτοιων πράξεων»⁵⁷.

59. Αυτή η διευκρίνιση του Δικαστηρίου παρέχει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα να θεσπίσουν ειδικό ευρύτερο καθεστώς πρόσβασης στα δεδομένα, εφόσον αυτό είναι κατ' εξαίρεση αναγκαίο για την καταπολέμηση απειλών για τα ζωτικά συμφέροντα του κράτους (την εθνική ασφάλεια, την εθνική άμυνα και τη δημόσια ασφάλεια)⁵⁸, το οποίο θα περιλαμβάνει και τα πρόσωπα που συνδέονται έμμεσα με τους εν λόγω κινδύνους.

60. Η πρόσβαση των εθνικών αρχών στα αποθηκευμένα δεδομένα, ανεξαρτήτως του είδους τους, πρέπει να τελεί υπό τρεις προϋποθέσεις:

- πρέπει να εξαρτάται, «καταρχήν, εκτός αν πρόκειται για επείγουσες περιπτώσεις δεόντως αιτιολογημένες, από προηγούμενο έλεγχο πραγματοποιούμενο είτε από δικαστήριο είτε από ανεξάρτητη διοικητική αρχή». Η απόφαση του εν λόγω δικαστηρίου ή της εν λόγω αρχής πρέπει να εκδίδεται «κατόπιν αιτιολογημένης αιτήσεως των αρμόδιων εθνικών αρχών υποβληθείσας στο πλαίσιο διαδικασιών για την πρόληψη, τη διαπίστωση ή την ποινική δίωξη» αδικημάτων⁵⁹.
- «οι αρμόδιες εθνικές αρχές στις οποίες παρασχέθηκε πρόσβαση στα διατηρούμενα δεδομένα να ενημερώνουν συναφώς τα οικεία πρόσωπα, στο πλαίσιο των ισχυουσών εθνικών διαδικασιών, αφ' ης στιγμής η ενημέρωση δεν θα έθετε σε κίνδυνο τις έρευνες που διεξάγουν οι εν λόγω αρχές»⁶⁰.

⁵⁵ Όπ.π.

⁵⁶ Όπ.π. Η υπογράμμιση δική μου.

⁵⁷ Όπ.π.

⁵⁸ Πέρα από τις τρομοκρατικές δραστηριότητες, την εξαίρεση αυτή θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν και άλλα ενδεχόμενα, όπως ευρείας κλίμακας κυβερνοεπίθεση κατά κρίσιμων υποδομών του κράτους ή απειλή σχετική με τη διάδοση της χρήσης πυρηνικών όπλων.

⁵⁹ Απόφαση Tele2 Sverige και Watson (σκέψη 120).

⁶⁰ Όπ.π. (σκέψη 121).

- τα κράτη μέλη πρέπει να θεσπίσουν κανόνες για την ασφάλεια και την προστασία των δεδομένων οι οποίοι θα είναι στη διάθεση των παρόχων υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, για την αποφυγή της κακόβουλης χρήσης των δεδομένων και της παράνομης πρόσβασης σε αυτά⁶¹.

β) Η απόφαση *Ministerio Fiscal*

61. Στην υπόθεση αυτή εξετάστηκε αν συνάδει προς το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7 και 8 του Χάρτη, εθνική ρύθμιση η οποία προβλέπει την πρόσβαση των αρμόδιων αρχών στα δεδομένα που σχετίζονται με την ταυτότητα των κατόχων ορισμένων καρτών SIM.

62. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι το άρθρο 15, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2002/58 δεν περιορίζει τον σκοπό που ανάγεται στην πρόληψη, διερεύνηση, διαπίστωση και δίωξη ποινικών αδικημάτων αποκλειστικά και μόνο στην καταπολέμηση των σοβαρών ποινικών αδικημάτων, αλλά αναφέρεται γενικώς στα «ποινικά αδικήματα»⁶².

63. Το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι, προκειμένου να δικαιολογείται η πρόσβαση των αρμόδιων εθνικών αρχών στα δεδομένα, πρέπει να υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ της σοβαρότητας της επέμβασης και της σοβαρότητας των επίμαχων ποινικών αδικημάτων. Κατά συνέπεια:

- «μια σοβαρή επέμβαση μπορεί να δικαιολογείται μόνον από σκοπό καταπολεμήσεως της εγκληματικότητας η οποία πρέπει επίσης να χαρακτηρίζεται ως “σοβαρή”»⁶³.
- αντιθέτως, «όταν η επέμβαση την οποία συνεπάγεται μια τέτοια πρόσβαση δεν έχει σοβαρό χαρακτήρα, η εν λόγω πρόσβαση μπορεί να δικαιολογείται από σκοπό που ανάγεται στην πρόληψη, διερεύνηση, διαπίστωση και δίωξη “ποινικών αδικημάτων” γενικώς»⁶⁴.

64. Βασιζόμενο στην παραδοχή αυτή, το Δικαστήριο δεν χαρακτήρισε, εν αντιθέσει προς την απόφαση *Tele2 Sverige και Watson*, «σοβαρή» την επέμβαση στα δικαιώματα που προστατεύονται από τα άρθρα 7 και 8 του Χάρτη, δεδομένου ότι το αίτημα πρόσβασης είχε «ως αποκλειστικό αντικείμενο την ταυτοποίηση των κατόχων των καρτών SIM που ενεργοποιήθηκαν, κατά τη διάρκεια χρονικού διαστήματος δώδεκα ημερών, με τον κωδικό IMEI του κλαπέντος κινητού τηλεφώνου»⁶⁵.

65. Προκειμένου να υπογραμμίσει τη μικρότερη σοβαρότητα της επέμβασης, το Δικαστήριο εξήγησε ότι «τα δεδομένα τα οποία αφορά το επίμαχο στην κύρια δίκη αίτημα προσβάσεως παρέχουν απλώς και μόνο τη δυνατότητα συσχετισμού, κατά τη διάρκεια ορισμένου χρονικού διαστήματος, της κάρτας ή των καρτών SIM που ενεργοποιήθηκαν με το κλαπέν κινητό τηλέφωνο με την ταυτότητα των κατόχων των ως άνω καρτών SIM. Χωρίς διασταύρωση με τα δεδομένα που αφορούν τις επικοινωνίες που πραγματοποιήθηκαν με τις εν λόγω κάρτες SIM και

⁶¹ Όπ.π. (σκέψη 122).

⁶² Απόφαση *Ministerio Fiscal* (σκέψη 53).

⁶³ Όπ.π. (σκέψη 56).

⁶⁴ Όπ.π. (σκέψη 57).

⁶⁵ Όπ.π. (σκέψη 59). Επρόκειτο για πρόσβαση «στους τηλεφωνικούς αριθμούς που αντιστοιχούν στις ως άνω κάρτες SIM καθώς και στα δεδομένα σχετικά με την ταυτότητα των κατόχων των εν λόγω καρτών, όπως είναι το όνομα, το επώνυμο και, ενδεχομένως, η διεύθυνσή τους. Αντιθέτως, τα δεδομένα αυτά δεν αφορούν, όπως επιβεβαίωσαν τόσο η Ισπανική Κυβέρνηση όσο και η εισαγγελική αρχή κατά την επ’ ακροατηρίου συζήτηση, τις επικοινωνίες που πραγματοποιήθηκαν με το κλαπέν κινητό τηλέφωνο ούτε τον εντοπισμό της θέσεώς τους».

τα δεδομένα θέσης, τα δεδομένα αυτά δεν επιτρέπουν να διαπιστωθεί ούτε η ημερομηνία, η ώρα, η διάρκεια και οι αποδέκτες των επικοινωνιών που πραγματοποιήθηκαν με την επίμαχη κάρτα ή τις επίμαχες κάρτες SIM ούτε οι χώροι στους οποίους έλαβαν χώρα οι επικοινωνίες αυτές ή η συχνότητα πραγματοποιήσεως των επικοινωνιών αυτών με συγκεκριμένα πρόσωπα κατά τη διάρκεια ορισμένου χρονικού διαστήματος. Τα εν λόγω δεδομένα δεν παρέχουν συνεπώς τη δυνατότητα να συναχθούν ακριβή συμπεράσματα σχετικά με την ιδιωτική ζωή των προσώπων τα οποία αφορούν»⁶⁶.

66. Στην υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση *Ministerio Fiscal* το ζήτημα δεν ήταν αν τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στα οποία αποκτήθηκε πρόσβαση είχαν διατηρηθεί από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενες υπό το πρίσμα των άρθρων 7 και 8 του Χάρτη⁶⁷. Εξάλλου, δεν εξετάστηκε αν πληρούνταν οι λοιπές προϋποθέσεις πρόσβασης που απορρέουν από το άρθρο αυτό.

67. Ως εκ τούτου, από την ερμηνεία της αποφάσεως *Ministerio Fiscal* δεν μπορεί να συναχθεί καμία μεταβολή της νομολογίας του Δικαστηρίου όσον αφορά την ασυμβατότητα προς το δίκαιο της Ένωσης εθνικού καθεστώτος το οποίο επιτρέπει τη γενική και χωρίς διάκριση αποθήκευση δεδομένων, υπό την έννοια της αποφάσεως *Tele2 Sverige* και *Watson*.

68. Εκτιμώ, εντούτοις, ότι, αναγνωρίζοντας την ισχύ καθεστώτος πρόσβασης το οποίο περιορίζεται σε ορισμένα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα (αυτά που αφορούν την ταυτότητα των κατόχων καρτών SIM), το Δικαστήριο δέχεται εμμέσως τη διατήρηση των ίδιων αυτών δεδομένων από τους παρόχους της υπηρεσίας.

Γ. Οι κύριες επικρίσεις που διατυπώθηκαν όσον αφορά τη νομολογία του Δικαστηρίου

69. Τόσο το αιτούν δικαστήριο όσο και τα περισσότερα κράτη μέλη που κατέθεσαν παρατηρήσεις ζητούν από το Δικαστήριο να αποσαφηνίσει, να αποσαφηνίσει ή ακόμη και να επαναπροσδιορίσει διάφορες πτυχές της νομολογίας του στον τομέα αυτό, την οποία επικρίνουν.

70. Οι περισσότερες, ρητές ή συγκεκαλυμμένες, επικρίσεις είχαν διατυπωθεί ήδη με αφορμή την απόφαση *Digital Rights* και απορρίφθηκαν στην απόφαση *Tele2 Sverige* και *Watson*. Διατυπώνονται εκ νέου εν προκειμένω για να υπογραμμιστεί, κατ' ουσίαν, ότι θα αρκούσαν ορισμένοι αυστηροί κανόνες σχετικά με την πρόσβαση στα δεδομένα που κατέχουν οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, οι οποίοι θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν, τρόπον τινά, τη σοβαρότητα της επέμβασης που συνεπάγεται η γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων αυτών.

71. Στο πλαίσιο ορισμένων από τις επικρίσεις αυτές, επισημαίνεται επίσης η ανάγκη λήψης πραγματικά αποτελεσματικών μέτρων για την καταπολέμηση των σοβαρών απειλών κατά της ασφάλειας, και κατά της εγκληματικότητας εν γένει, και ζητείται από το Δικαστήριο να λάβει υπόψη το δικαίωμα στην ασφάλεια (άρθρο 6 του Χάρτη), καθώς και τη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών όσον αφορά τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας. Σε μία περίπτωση, προστίθεται ότι το Δικαστήριο δεν έλαβε υπόψη τον προληπτικό χαρακτήρα της επέμβασης των υπηρεσιών ασφάλειας και πληροφοριών.

⁶⁶ Όπ.π. (σκέψη 60).

⁶⁷ Απόφαση *Ministerio Fiscal* (σκέψη 49).

Δ. Η εκτίμησή μου όσον αφορά τις επικρίσεις αυτές και την ενδεχόμενη αποσαφήνιση της νομολογίας του Δικαστηρίου

72. Κατά την άποψή μου, το Δικαστήριο θα πρέπει να διατηρήσει τη θέση αρχής την οποία διατύπωσε στις προηγούμενες αποφάσεις του: γενική και χωρίς διάκριση υποχρέωση διατήρησης του συνόλου των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης όλων των συνδρομητών και των εγγεγραμμένων χρηστών συνιστά υπέρμετρη προσβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύουν τα άρθρα 7, 8 και 11 του Χάρτη.

73. Αντιθέτως, εθνική νομοθεσία η οποία θα θέσπιζε κατάλληλους περιορισμούς στη διατήρηση ορισμένων εκ των δεδομένων αυτών, τα οποία παράγονται στο πλαίσιο της παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, θα μπορούσε να είναι συμβατή προς το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, το κρίσιμο ζήτημα είναι η *περιορισμένη διατήρηση* των δεδομένων αυτών.

74. Όπως θα εκθέσω εν συνεχεία, περιορισμένη διατήρηση δεν θα πρέπει να θεωρείται μόνο αυτή που έχει ως αντικείμενο συγκεκριμένη γεωγραφική ζώνη ή κατηγορία προσώπων: από τις συζητήσεις σχετικά με αυτά τα κριτήρια διατήρησης προκύπτει ότι ενδέχεται να είναι ανεφάρμοστα ή αναποτελεσματικά για τους σκοπούς που επιδιώκονται ή ακόμη να καθίστανται πηγή διακρίσεων.

75. Διευκρινίζω εξ αρχής ότι δεν με πείθει η κριτική στο πλαίσιο της οποίας προτάσσεται ο συνδυασμός «διατήρηση για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα με αντάλλαγμα πιο περιορισμένη πρόσβαση». Η συλλογιστική του Δικαστηρίου, την οποία συμμερίζομαι, είναι ότι η διατήρηση των δεδομένων και η πρόσβαση στα δεδομένα συνιστούν δύο διαφορετικά είδη επέμβασης. Ακόμη και όταν η διατήρηση δεδομένων έχει νόημα για την ενδεχόμενη μεταγενέστερη πρόσβαση των αρμόδιων αρχών σε αυτά, καθεμία από τις επεμβάσεις αυτές πρέπει να δικαιολογείται χωριστά μέσω ειδικής εξέτασης με γνώμονα τον επιδιωκόμενο σκοπό.

76. Επομένως, εθνικό σύστημα το οποίο προβλέπει γενική και χωρίς διάκριση αποθήκευση δεδομένων δεν είναι δυνατόν να δικαιολογηθεί επειδή, ταυτόχρονα, οι αντίστοιχοι κανόνες θεσπίζουν αυστηρές, ουσιαστικές και διαδικαστικές, απαιτήσεις για την πρόσβαση στα εν λόγω δεδομένα.

77. Συνεπώς, πρέπει να προβλέπονται κανόνες οι οποίοι σχετίζονται ειδικώς με τη διατήρηση των δεδομένων και οι οποίοι την εξαρτούν από ορισμένες προϋποθέσεις ώστε αυτή να μην είναι γενική και χωρίς διάκριση. Μόνον έτσι θα διασφαλίζεται η συμβατότητα της διατήρησης προς το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 11 καθώς και του άρθρου 52, παράγραφος 1, του Χάρτη.

78. Εξάλλου, αυτή είναι η προσέγγιση που ακολούθησαν οι ομάδες εργασίας που συστάθηκαν στο πλαίσιο του Συμβουλίου για να καθορίσουν κανόνες διατήρησης και πρόσβασης συμβατούς προς τη νομολογία του Δικαστηρίου, εξετάζοντας παράλληλα τα δύο είδη επέμβασης⁶⁸.

⁶⁸ Τα κράτη μέλη συμμετέχουν από το 2017 σε ομάδα εργασίας με σκοπό την προσαρμογή των νομοθεσιών τους στα κριτήρια που διατυπώνονται στη νομολογία του Δικαστηρίου στον τομέα αυτό [Ομάδα «Ανταλλαγή πληροφοριών και Προστασία των δεδομένων» (DAPIX)].

79. Με την εφαρμογή περιορισμών σε καθένα από τα δύο αυτά είδη επεμβάσεων, θα μπορέσει να εκτιμηθεί αν το ενδεχόμενο σωρευτικό αποτέλεσμά τους, σε συνδυασμό με αξιόπιστες εγγυήσεις, είναι τέτοιο ώστε να μετριάζεται ο αντίκτυπος της διατήρησης των δεδομένων στα θεμελιώδη δικαιώματα που προστατεύονται στα άρθρα 7, 8 και 11 του Χάρτη, διασφαλιζομένης παράλληλα της αποτελεσματικότητας των ερευνών.

80. Για την προστασία των δικαιωμάτων αυτών, το σύστημα πρέπει να:

- προβλέπει διατήρηση των δεδομένων η οποία θέτει ορισμένους περιορισμούς και διαφέρει ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό·
- ρυθμίζει την πρόσβαση στα δεδομένα αυτά μόνο στο απολύτως αναγκαίως μέτρο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και υπό τον έλεγχο δικαστηρίου ή ανεξάρτητης διοικητικής αρχής.

81. Η υποχρέωση διατήρησης ορισμένων δεδομένων από τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, όχι μόνο για τη διαχείριση των συμβατικών σχέσεών τους με τους χρήστες, επιτείνεται παράλληλα με την τεχνολογική πρόοδο. Εφόσον γίνεται δεκτό ότι η διατήρηση αυτή είναι χρήσιμη για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εγκληματικότητας (κάτι το οποίο δύσκολα μπορεί να αμφισβητηθεί⁶⁹), δεν είναι εύλογο να περιοριστεί το πεδίο της στην απλή αξιοποίηση των δεδομένων που διατηρούν οι φορείς εκμετάλλευσης για την άσκηση των εμπορικών δραστηριοτήτων τους και μόνον κατά το αναγκαίο για τις δραστηριότητες αυτές χρονικό διάστημα.

82. Εφόσον αναγνωρίζεται η σκοπιμότητα της υποχρέωσης διατήρησης των δεδομένων για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας και την καταπολέμηση της εγκληματικότητας, πέραν της διατήρησης δεδομένων εκ μέρους των φορέων εκμετάλλευσης για τις τεχνικές και εμπορικές ανάγκες τους, είναι απαραίτητο να οριοθετηθεί η υποχρέωση αυτή.

83. Κάθε καθεστώς διατήρησης πρέπει να είναι αυστηρώς προσαρμοσμένο στον επιδιωκόμενο σκοπό, ώστε να μην μπορεί να μετατραπεί σε διατήρηση χωρίς διάκριση⁷⁰. Επιπλέον, πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο δημιουργίας, βάσει του συνόλου των δεδομένων αυτών, ενός *πορτρέτου* του ενδιαφερόμενου προσώπου (ήτοι, των συνήθων δραστηριοτήτων και των κοινωνικών σχέσεών του) το οποίο να προσεγγίζει ή να είναι παρόμοιο με εκείνο που θα προέκυπτε εάν ήταν γνωστό το περιεχόμενο των επικοινωνιών.

84. Προς άρση ορισμένων παρανοήσεων και διόρθωση ορισμένων εσφαλμένων αντιλήψεων, είναι σημαντικό να γίνει αντιληπτό *τι δεν έκρινε* το Δικαστήριο στις αποφάσεις *Digital Rights* και *Tele2 Sverige* και *Watson*. Στις αποφάσεις αυτές, το Δικαστήριο δεν επέκρινε την ύπαρξη, καθεαυτήν, ενός καθεστώτος διατήρησης των δεδομένων ως χρήσιμου εργαλείου για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας. Αντιθέτως, αναγνώρισε ότι ο σκοπός πρόληψης και καταστολής των αξιόποινων πράξεων είναι θεμιτός, καθώς και ότι, για την επίτευξη του, είναι χρήσιμο ένα καθεστώς διατήρησης των δεδομένων.

⁶⁹ Εν πάση περιπτώσει, ο καθορισμός των τεχνικών έρευνας και η εκτίμηση της αποτελεσματικότητάς τους εμπίπτουν στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών.

⁷⁰ Απόφαση *Digital Rights* (σκέψη 57) και απόφαση *Tele2 Sverige* και *Watson* (σκέψη 105).

85. Επαναλαμβάνω ότι το Δικαστήριο απέκλεισε, επομένως, κατηγορηματικά, τη δυνατότητα της Ένωσης ή των κρατών μελών να επιβάλλουν, προβάλλοντας τον σκοπό αυτό, τη χωρίς διάκριση διατήρηση *του συνόλου* των δεδομένων που παράγονται στο πλαίσιο της παροχής υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών και τη γενικευμένη πρόσβαση στα δεδομένα αυτά.

86. Ως εκ τούτου, πρέπει να αναζητηθούν τρόποι διατήρησης των δεδομένων οι οποίοι δεν θα προσδίδουν σε αυτήν χαρακτηρισμούς («γενική και χωρίς διάκριση») που είναι ασυμβίβαστοι με την προστασία που επιτάσσουν τα άρθρα 7, 8 και 11 του Χάρτη.

87. Ένας από τους τρόπους αυτούς θα ήταν η *στοχευμένη* διατήρηση των δεδομένων, τα οποία θα αφορούν είτε συγκεκριμένο κοινό (θεωρητικά, εκείνο που εμφανίζει ορισμένους, κατά το μάλλον ή ήττον άμεσους, συνδέσμους με τις πιο σοβαρές απειλές) είτε καθορισμένη γεωγραφική περιοχή.

88. Εντούτοις, η προσέγγιση αυτή εμπεριέχει ορισμένες δυσκολίες:

- η αναγνώριση ομάδας δυνητικών δραστών επιθέσεων θα ήταν, πιθανώς, ανεπαρκής εάν αυτοί χρησιμοποιούν τεχνικές ανωνυμοποίησης ή παραποιούν την ταυτότητά τους. Η επιλογή των ομάδων αυτών θα μπορούσε, επιπλέον, να καταλήξει στη θέσπιση ενός καθεστώτος γενικευμένης καχυποψίας εις βάρος τμημάτων του πληθυσμού και να χαρακτηριστεί δυσμενής διάκριση, ανάλογα με τον χρησιμοποιούμενο αλγόριθμο·
- η επιλογή βάσει γεωγραφικών κριτηρίων (η οποία, προκειμένου να είναι αποτελεσματική, θα έπρεπε να αφορά αρκετά εκτενείς περιοχές) συνεπάγεται τα ίδια προβλήματα καθώς και άλλα, όπως επισήμανε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ο Ευρωπαίος Επόπτης Προστασίας Δεδομένων, καθόσον θα μπορούσε να στιγματίζει ορισμένες περιοχές.

89. Επιπλέον, θα μπορούσε να προκύψει κάποια αντίφαση μεταξύ του προληπτικού χαρακτήρα της διατήρησης που αφορά συγκεκριμένο κοινό ή γεωγραφική περιοχή και του γεγονότος ότι οι δράστες των ποινικών αδικημάτων δεν είναι γνωστοί εκ των προτέρων, όπως επίσης δεν είναι γνωστοί ούτε ο τόπος ούτε ο χρόνος τέλεσης αυτών.

90. Εν πάση περιπτώσει, δεν μπορεί να αποκλειστεί να υπάρχουν τρόποι στοχευμένης διατήρησης βασισμένοι στα κριτήρια αυτά, οι οποίοι να είναι χρήσιμοι για την επίτευξη των προεκτεθέντων σκοπών. Απόκειται στη νομοθετική εξουσία να προσδιορίσει, σε κάθε κράτος μέλος ή στο επίπεδο της Ένωσης, τους τρόπους αυτούς, οι οποίοι θα πρέπει να συνάδουν με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων που διαφυλάσσει το Δικαστήριο.

91. Θα ήταν σφάλμα να θεωρηθεί ότι η στοχευμένη διατήρηση δεδομένων που αφορούν συγκεκριμένο κοινό ή καθορισμένη γεωγραφική περιοχή είναι ο μόνος τρόπος τον οποίο το Δικαστήριο εκτιμά συμβατό προς το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, ερμηνευόμενο υπό το πρίσμα των άρθρων 7 και 8 του Χάρτη.

92. Υπογραμμίζω ότι μπορούν να αναζητηθούν άλλοι τρόποι στοχευμένης διατήρησης των δεδομένων, πέραν εκείνων που επικεντρώνονται σε συγκεκριμένες ομάδες προσώπων ή γεωγραφικές περιοχές. Συγκεκριμένα, αυτό εκτίμησαν οι προμνησθείσες ομάδες εργασίας του Συμβουλίου: εξέτασαν ειδικότερα, ως δυνατότητες προς διερεύνηση, τον περιορισμό των

κατηγοριών των διατηρούμενων δεδομένων⁷¹· την ψευδωνυμοποίηση των δεδομένων⁷²· τη θέσπιση περιορισμένων χρονικών διαστημάτων διατήρησης⁷³· την εξαίρεση συγκεκριμένων κατηγοριών παρόχων υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών⁷⁴· τις ανανεώσιμες άδειες αποθήκευσης⁷⁵· την υποχρέωση διατήρησης των αποθηκευμένων δεδομένων εντός της Ένωσης ή τον συστηματικό και τακτικό έλεγχο, από ανεξάρτητη διοικητική αρχή, των εγγυήσεων που παρέχουν οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών κατά της κακόβουλης χρήσης των δεδομένων.

93. Κατ' εμέ, για λόγους συμβατότητας προς τη νομολογία του Δικαστηρίου, θα πρέπει να προτιμηθεί η προσωρινή διατήρηση ορισμένων *κατηγοριών* δεδομένων κίνησης και δεδομένων θέσης, περιοριζόμενων στο απολύτως αναγκαίο μέτρο για την ασφάλεια, τα οποία δεν θα καθιστούν δυνατή, λαμβανόμενα υπόψη στο σύνολό τους, τη διαμόρφωση ακριβούς και λεπτομερούς εικόνας της ζωής των ενδιαφερομένων.

94. Στην πράξη, αυτό σημαίνει ότι, στις δύο κύριες κατηγορίες (δεδομένα κίνησης και δεδομένα θέσης), πρέπει να διατηρούνται μόνο, μέσω των κατάλληλων κριτηρίων διαλογής, τα *ελάχιστα* δεδομένα που θεωρούνται απολύτως αναγκαία για την αποτελεσματικότητα της πρόληψης και του ελέγχου της εγκληματικότητας και για τη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας.

95. Η επιλογή αυτή πρέπει να διενεργηθεί, διά της νομοθετικής οδού (με τη βοήθεια εμπειρογνομώνων) από τα κράτη μέλη ή τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, ενώ πρέπει να εγκαταλειφθεί κάθε απόπειρα επιβολής γενικής και χωρίς διάκριση αποθήκευσης του συνόλου των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης.

96. Πέραν αυτού του περιορισμού ανά κατηγορίες, η διατήρηση των δεδομένων μπορεί να επιτρέπεται μόνο για ένα χρονικό διάστημα αποθήκευσης, ώστε να μην είναι δυνατόν να παρέχουν λεπτομερή εικόνα της ζωής των ενδιαφερομένων. Αυτό το χρονικό διάστημα διατήρησης πρέπει, επίσης, να προσαρμόζεται ανάλογα με τη φύση των δεδομένων, ώστε τα δεδομένα που παρέχουν ακριβέστερες πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο ζωής και τις συνήθειες των προσώπων αυτών να αποθηκεύονται για βραχύτερο χρονικό διάστημα⁷⁶.

⁷¹ Τα δεδομένα που δεν είναι αυστηρώς απαραίτητα και αντικειμενικά αναγκαία για την πρόληψη και τη δίωξη ποινικών αδικημάτων και την προστασία της δημόσιας ασφάλειας θα εξαιρούνται από την υποχρέωση διατήρησης. Ειδικότερα, θα πρέπει να επισημαίνονται, ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό, τα είδη των δεδομένων των συνδρομητών, κίνησης και θέσης, που θα πρέπει να διατηρούνται υποχρεωτικά για την επίτευξη του εν λόγω σκοπού. Θα εξαιρούνται ιδίως τα δεδομένα που δεν θεωρούνται απαραίτητα για τη διερεύνηση και τη δίωξη των ποινικών αδικημάτων.

⁷² Μέθοδος βάσει της οποίας τα ονόματα αντικαθίστανται με ψευδώνυμα με αποτέλεσμα τα δεδομένα να μην συνδέονται πλέον με ένα όνομα. Εν αντιθέσει προς την ανωνυμοποίηση, η ψευδωνυμοποίηση παρέχει τη δυνατότητα εκ νέου σύνδεσης των δεδομένων με το όνομα του ενδιαφερομένου.

⁷³ Θα μπορούσε να εξεταστεί η δυνατότητα διαφοροποίησης των χρονικών διαστημάτων διατήρησης ανάλογα με τις διαφορετικές κατηγορίες δεδομένων, λαμβανομένου υπόψη του βαθμού επέμβασης που αυτή συνεπάγεται στην ιδιωτική ζωή των προσώπων. Επιπλέον, θα πρέπει να εξασφαλίζεται ότι τα δεδομένα διαγράφονται οριστικά στο πέρας του χρονικού διαστήματος διατήρησης.

⁷⁴ Θα μπορούσε να εξεταστεί το ενδεχόμενο μη επιβολής υποχρέωσης διατήρησης δεδομένων σε όλους τους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών, αλλά να θεσπιστεί η υποχρέωση αυτή ανάλογα με το μέγεθός τους και το είδος υπηρεσιών που παρέχουν, εξαιρώντας, για παράδειγμα, εκείνους που παρέχουν εξαιρετικά εξειδικευμένες υπηρεσίες.

⁷⁵ Τα συστήματα αδειοδότησης θα μπορούσαν να βασίζονται σε περιοδικές εκτιμήσεις των απειλών σε κάθε κράτος μέλος. Πρέπει να διασφαλίζεται ότι ο σύνδεσμος μεταξύ των διατηρούμενων δεδομένων και του επιδιωκόμενου σκοπού δημιουργείται και προσαρμόζεται λαμβανομένης υπόψη της συγκεκριμένης κατάστασης κάθε κράτους μέλους. Ως εκ τούτου, οι χορηγούμενες στους παρόχους άδειες διατήρησης θα μπορούσαν να συνεπάγονται τη διατήρηση ορισμένων ειδών δεδομένων κατά τη διάρκεια συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος, ανάλογα με την εκτίμηση της απειλής. Οι άδειες αυτές θα μπορούσαν να χορηγούνται από δικαστήριο ή ανεξάρτητη διοικητική αρχή και να συνεπάγονται την περιοδική επανεξέταση της αναγκαιότητας της διατήρησης αυτής.

⁷⁶ Κατά τα φαινόμενα, αυτό είναι το σύστημα που εφαρμόζεται στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας, της οποίας η Κυβέρνηση επισήμανε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι, βάσει της νομοθεσίας της, τα δεδομένα κίνησης διατηρούνται για δέκα εβδομάδες, ενώ τα δεδομένα θέσης διατηρούνται μόνο για τέσσερις εβδομάδες. Αντιθέτως, για τη Γαλλική Δημοκρατία είναι αναγκαία η αποθήκευση επί ένα έτος των δεδομένων κίνησης και των δεδομένων θέσης. Κατά το εν λόγω κράτος μέλος, η μείωση του χρονικού αυτού διαστήματος κάτω του έτους θα έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της αποτελεσματικότητας των υπηρεσιών της δικαστικής αστυνομίας.

97. Με άλλα λόγια, η διαφοροποίηση του χρονικού διαστήματος διατήρησης κάθε κατηγορίας δεδομένων, ανάλογα με τη χρησιμότητά τους για την επίτευξη των σκοπών ασφάλειας, είναι μια δυνατότητα η οποία πρέπει να διερευνηθεί. Ο περιορισμός του χρονικού διαστήματος κατά το οποίο οι διάφορες κατηγορίες δεδομένων αποθηκεύονται ταυτόχρονα (και, επομένως, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αναζήτηση συσχετίσεων που αποκαλύπτουν τον τρόπο ζωής των ενδιαφερομένων) διευρύνει την προστασία του δικαιώματος που διαφυλάσσει το άρθρο 8 του Χάρτη.

98. Αυτό επισήμανε ο Ευρωπαϊός Επόπτης Προστασίας Δεδομένων κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση: όσο περισσότερες είναι οι κατηγορίες μεταδεδομένων που αποθηκεύονται και όσο μεγαλύτερη είναι η διάρκεια της αποθήκευσης τόσο πιο εύκολα θα μπορεί να διαμορφωθεί το λεπτομερές προφίλ ενός προσώπου, και το αντίστροφο⁷⁷.

99. Επιπλέον, όπως επίσης κατέστη πρόδηλο κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, το όριο μεταξύ καθορισμένων μεταδεδομένων των ηλεκτρονικών επικοινωνιών και του περιεχομένου των επικοινωνιών αυτών είναι δυσδιάκριτο. Ορισμένα μεταδεδομένα μπορούν να είναι εξίσου αποκαλυπτικά ή και περισσότερο αποκαλυπτικά από το περιεχόμενο των επικοινωνιών αυτών: αυτό μπορεί να συμβαίνει με τις διευθύνσεις (URL) των ιστοσελίδων που επισκέπτεται ο ενδιαφερόμενος⁷⁸. Επομένως, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή σε αυτό και σε άλλα παρόμοια είδη δεδομένων, προκειμένου να περιοριστεί στον μέγιστο δυνατό βαθμό η αναγκαιότητα και το χρονικό διάστημα διατήρησής τους.

100. Η εξεύρεση ισορροπημένης λύσης δεν είναι εύκολη, δεδομένου ότι η τεχνική διασταύρωσης και συσχέτισης των αποθηκευμένων δεδομένων παρέχει τη δυνατότητα στις υπηρεσίες έρευνας και παρακολούθησης να εντοπίσουν έναν ύποπτο ή μια απειλή, ανάλογα με την περίπτωση. Ακόμη και στην περίπτωση αυτή, όμως, προβλέπεται διαφοροποίηση μεταξύ της διατήρησης δεδομένων για τον εντοπισμό του ύποπτου αυτού ή της απειλής αυτής και της διατήρησης δεδομένων που έχει ως αποτέλεσμα να παρέχει λεπτομερή περιγραφή της ζωής ενός προσώπου.

101. Εν αναμονή κοινής ρύθμισης για το σύνολο της Ένωσης στον συγκεκριμένο τομέα, εκτιμώ ότι δεν είναι δυνατόν να ζητηθεί από το Δικαστήριο να αναλάβει ρυθμιστικά καθήκοντα και να προσδιορίσει, λεπτομερώς, τις κατηγορίες δεδομένων που μπορούν να διατηρηθούν και το σχετικό χρονικό διάστημα διατήρησης. Απόκειται στα θεσμικά όργανα της Ένωσης και στα κράτη μέλη, αφού καθοριστούν τα όρια τα οποία απορρέουν, κατά το Δικαστήριο, από τον Χάρτη, να επιτύχουν την κατάλληλη ισορροπία μεταξύ της διαφύλαξης της ασφάλειας και των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύει ο Χάρτης.

102. Είναι αληθές ότι η έλλειψη δυνατότητας χρήσης πληροφοριών που μπορούν να συναχθούν από μεγαλύτερο πλήθος διατηρούμενων δεδομένων ενδέχεται να καταστήσει δυσχερέστερη, σε ορισμένες περιπτώσεις, την καταπολέμηση των δυνητικών απειλών. Αυτό είναι, όμως, ένα τίμημα, όπως και άλλα, το οποίο πρέπει να πληρώσουν οι δημόσιες αρχές αναλαμβάνοντας τη δέσμευση να διαφυλάσσουν τα θεμελιώδη δικαιώματα.

⁷⁷ Βεβαίως, πρέπει να διασφαλίζεται ότι οι πάροχοι υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών διαγράφουν μόνιμα τα δεδομένα στο πέρας του χρονικού διαστήματος διατήρησης (εξαιρουμένων εκείνων των οποίων η αποθήκευση μπορεί να συνεχιστεί για εμπορικούς σκοπούς, σύμφωνα με την οδηγία 2002/58).

⁷⁸ Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Γαλλική Κυβέρνηση επισήμανε ότι οι διευθύνσεις URL εξαιρούνται από τα δεδομένα σύνδεσης για τα οποία η νομοθεσία της προβλέπει γενικό καθήκον διατήρησης.

103. Όπως ουδείς θα υποστήριζε γενική και χωρίς διάκριση εκ των προτέρων υποχρέωση διατήρησης του *περιεχομένου* των ιδιωτικών ηλεκτρονικών επικοινωνιών (ούτε καν όταν οι νόμοι εγγυώνται τη μεταγενέστερη περιορισμένη πρόσβαση στο εν λόγω περιεχόμενο), έτσι και τα μεταδεδομένα των επικοινωνιών αυτών, τα οποία μπορούν να αντικατοπτρίζουν πληροφορίες τόσο ευαίσθητες όσο το ίδιο το περιεχόμενο, δεν πρέπει να είναι δυνατόν να αποθηκεύονται γενικώς και χωρίς διάκριση.

104. Η νομοθετική δυσχέρεια –την οποία αναγνωρίζω– επακριβούς προσδιορισμού των περιπτώσεων και των προϋποθέσεων υπό τις οποίες πρέπει να πραγματοποιείται στοχευμένη διατήρηση δεν δικαιολογεί τη μετατροπή, από τα κράτη μέλη, της εξαίρεσης σε κανόνα και την ανάδειξη της γενικευμένης διατήρησης των προσωπικών δεδομένων σε κεντρική αρχή των νομοθεσιών τους. Σε μια τέτοια περίπτωση, θα γινόταν δεκτή η επ' αόριστον ισχύς σημαντικής παρέκκλισης από το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

105. Πρέπει να προσθέσω ότι τίποτα δεν εμποδίζει την εθνική νομοθεσία να προβλέπει, σε καταστάσεις πραγματικά *έκτακτες*, οι οποίες χαρακτηρίζονται από επικείμενη απειλή ή έκτακτο κίνδυνο που δικαιολογούν την επίσημη κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης σε ένα κράτος μέλος, τη δυνατότητα επιβολής, για περιορισμένο χρονικό διάστημα, υποχρέωσης διατήρησης δεδομένων τόσο ευρεία και γενική όσο κρίνεται απαραίτητο.

106. Συναφώς, θα μπορούσε να θεσπιστεί νομοθεσία η οποία να επιτρέπει ειδικώς την ευρύτερη διατήρηση των δεδομένων (και την πρόσβαση σε αυτά), σύμφωνα με τις προϋποθέσεις και τις διαδικασίες που διασφαλίζουν τον έκτακτο χαρακτήρα των μέτρων αυτών, όσον αφορά το ουσιαστικό περιεχόμενο και τη χρονική διάρκειά τους, καθώς και τις αντίστοιχες δικαστικές εγγυήσεις.

107. Από τη συγκριτική εξέταση των νομικών καθεστώτων που διέπουν τις καταστάσεις έκτακτης ανάγκης προκύπτει ότι δεν είναι αδύνατον να προσδιοριστούν πραγματικές καταστάσεις οι οποίες μπορούν να προκαλέσουν την εφαρμογή συγκεκριμένου καθεστώτος και να προβλέπεται η αρχή που είναι αρμόδια να λάβει την απόφαση αυτή, οι σχετικές προϋποθέσεις και η συναφής εποπτεία⁷⁹.

E. Οι συγκεκριμένες απαντήσεις στα τρία προδικαστικά ερωτήματα

1. Προκαταρκτική παρατήρηση

108. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να ερμηνευθεί το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58 σε σχέση με διάφορα δικαιώματα τα οποία εγγυάται ο Χάρτης: το δικαίωμα στον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής (άρθρο 7), το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (άρθρο 8) και το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης (άρθρο 11).

109. Όπως εκτέθηκε στις προτάσεις που ανέπτυξα στις υποθέσεις C-511/18 και C-512/18, αυτά είναι, όντως, τα δικαιώματα τα οποία, κατά το Δικαστήριο, θα μπορούσαν να θίγονται στις περιπτώσεις αυτές.

⁷⁹ Ackerman, B., «The Emergency Constitution», *Yale Law Journal*, τεύχος 113, 2004, σ. 1029 έως 1092· Ferejohn, J., και Pasquino, P., «The Law of the Exception: A typology of Emergency Powers», *International Journal of Constitutional Law*, τεύχος 2, 2004, σ. 210 έως 239.

110. Εντούτοις, το Cour constitutionnelle (Συνταγματικό Δικαστήριο) μνημονεύει επίσης τα άρθρα 4 και 6 του Χάρτη, στα οποία παραπέμπουν αντιστοίχως το δεύτερο και το πρώτο προδικαστικό ερώτημα.

111. Όσον αφορά το άρθρο 6 του Χάρτη, το οποίο εγγυάται το δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, έγινε επίσης επίκλησή του στις υποθέσεις C-511/18 και C-512/18 και διατύπωσα την άποψή μου όσον αφορά τη σημασία του στις αντίστοιχες προτάσεις, στις οποίες παραπέμπω⁸⁰.

112. Όσον αφορά το άρθρο 4 του Χάρτη και δεδομένου ότι η απάντηση δεν εξαρτάται τόσο από την ανάλυση της εθνικής νομοθεσίας και την αντιπαραβολή της με το δίκαιο της Ένωσης όσο από την ερμηνεία της διάταξης αυτής, εκτιμώ ότι είναι σκόπιμο να απαντηθεί πρώτο το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

2. Το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα

113. Η μνεία της απαγόρευσης των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης, την οποία προβλέπει το άρθρο 4 του Χάρτη, περιέχεται, όντως, μόνο στην υπό κρίση προδικαστική παραπομπή και πρέπει, επομένως, να εξεταστεί εν προκειμένω.

114. Μνημονεύοντας το άρθρο 4 του Χάρτη, το αιτούν δικαστήριο επιθυμεί να υπογραμμίσει ότι η εθνική ρύθμιση σκοπεί επίσης στην εκπλήρωση της *θετικής υποχρέωσης* που υπέχει η δημόσια αρχή περί θέσπισης «νομικού πλαισίου το οποίο να διασφαλίζει την αποτελεσματική ποινική διερεύνηση και καταστολή της σεξουαλικής κακοποίησης ανηλίκων και να καθιστά πράγματι δυνατό τον προσδιορισμό του αυτουργού της αξιόποινης πράξεως, ακόμη και όταν αυτός χρησιμοποιεί μέσα ηλεκτρονικών επικοινωνιών»⁸¹.

115. Κατά την άποψή μου, η συγκεκριμένη αυτή *θετική υποχρέωση* δεν διαφέρει ιδιαίτερα από τα επιμέρους ειδικά καθήκοντα τα οποία συνεπάγεται, για το κράτος, η διακήρυξη ενός καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα στη ζωή (άρθρο 2 του Χάρτη), στη σωματική ακεραιότητα (άρθρο 3 του Χάρτη) ή στην προστασία των δεδομένων (άρθρο 8 του Χάρτη), όπως και οι ελευθερίες έκφρασης (άρθρο 11 του Χάρτη) ή σκέψης, συνείδησης και θρησκείας (άρθρο 10 του Χάρτη), συνεπάγονται για το κράτος την υποχρέωση να θεσπίσει ένα νομοθετικό πλαίσιο στο οποίο διασφαλίζεται η πραγματική απόλαυσή τους, εφόσον απαιτείται μέσω του καταναγκασμού του οποίου αποκλειστικός φορέας είναι η δημόσια αρχή, έναντι οποιουδήποτε επιχειρεί να την εμποδίσει ή να την καταστήσει δυσχερή⁸².

116. Όσον αφορά τη σεξουαλική κακοποίηση ανηλίκων, το ΕΔΔΑ έχει αποφανθεί ότι τα παιδιά και άλλα ευάλωτα άτομα έχουν ειδικό δικαίωμα προστασίας από το κράτος, μέσω της θέσπισης κανόνων ποινικού χαρακτήρα που επιβάλλουν αποτελεσματικές κυρώσεις και έχουν προληπτική λειτουργία όσον αφορά την τέλεση των ποινικών αυτών αδικημάτων⁸³.

⁸⁰ Προτάσεις στις υποθέσεις C-511/18 και C-512/18 (σημεία 95 επ.).

⁸¹ Δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, *in fine*. Η μνεία αυτή των μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας εξηγεί την αναφορά στο προδικαστικό ερώτημα σε δεύτερη *θετική υποχρέωση* των κρατών, ήτοι αυτήν που επιβάλλει το άρθρο 8 του Χάρτη όσον αφορά την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Από τη διττή παραπομπή στο άρθρο 8 του Χάρτη προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο αποδίδει στα δικαιώματα του Χάρτη, ανάλογα με τη φύση τους, διττό σκοπό: σκοπό *οριοθέτησης* της επίμαχης υποχρέωσης και σκοπό *αιτιολόγησης* της υποχρέωσης αυτής.

⁸² Αυτή η υποχρέωση αποτελεσματικότητας προσλαμβάνει τη μορφή εντολής επίτευξης αποτελέσματος για τη δημόσια αρχή στο κοινωνικό κράτος ή στο κράτος παροχών, στο οποίο, πέραν της τυπικής αναγνώρισης των δικαιωμάτων αυτών, έχει σημασία η πρακτική υλοποίηση του ουσιαστικού περιεχομένου τους.

⁸³ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 2ας Δεκεμβρίου 2008, Κ.Υ. κατά Φινλανδίας (ECHR:2008:1202JUD000287202, § 46).

117. Αυτό το ειδικό δικαίωμα προστασίας δεν καλύπτεται μόνο από το άρθρο 4 του Χάρτη, αλλά θα μπορούσε ευλόγως να αντλείται από το άρθρο 1 (ανθρώπινη αξιοπρέπεια) ή το άρθρο 3 (δικαίωμα στη σωματική και διανοητική ακεραιότητα).

118. Καίτοι η θετική υποχρέωση της δημόσιας αρχής να διασφαλίζει την προστασία των παιδιών και άλλων ευάλωτων ατόμων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν σταθμίζονται τα έννομα αγαθά που επηρεάζει η εθνική νομοθεσία⁸⁴, δεν πρέπει να μετατρέπεται σε «υπερβολική επιβάρυνση» για τη δημόσια αρχή⁸⁵ ούτε να εκπληρώνεται χωρίς τήρηση της νομιμότητας ή σεβασμό των λοιπών θεμελιωδών δικαιωμάτων⁸⁶.

3. Το πρώτο προδικαστικό ερώτημα

119. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης ο εθνικός νόμος επί του οποίου καλείται να αποφανθεί στο πλαίσιο αίτησης ελέγχου της συνταγματικότητας.

120. Δεδομένου ότι το Δικαστήριο έχει ήδη παράσχει την ερμηνεία της οδηγίας 2002/58 η οποία εναρμονίζεται προς τους αντίστοιχους κανόνες του Χάρτη, η απάντηση στο υπό κρίση προδικαστικό ερώτημα θα πρέπει να λάβει υπόψη τη νομολογία στην απόφαση *Tele2 Sverige* και *Watson*, ενδεχομένως με τις προστιθέμενες εδώ διαφοροποιήσεις.

121. Με αφετηρία την παραδοχή αυτή, οι ερμηνευτικές κατευθύνσεις που μπορούν να παρασχεθούν στο *Cour constitutionnelle* (Συνταγματικό Δικαστήριο) προκειμένου να εξακριβώσει το ίδιο τη συμμόρφωση της εθνικής νομοθεσίας προς το δίκαιο της Ένωσης πρέπει να αφορούν, χωριστά, τη διατήρηση των δεδομένων και την πρόσβαση στα δεδομένα, όπως ρυθμίζονται στην επίμαχη εθνική νομοθεσία.

α) Οι προϋποθέσεις διατήρησης των δεδομένων

122. Η Βελγική Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι επιθυμούσε να θεσπίσει ένα σαφές νομικό πλαίσιο, το οποίο θα περιελάμβανε τις αναγκαίες εγγυήσεις για την προστασία της ιδιωτικής ζωής, αντί να βασίζεται στην πρακτική των φορέων εκμετάλλευσης υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών σχετικά με τη διατήρηση των δεδομένων για σκοπούς τιμολόγησης και επεξεργασίας των αιτημάτων πληροφοριών των πελατών.

123. Κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, η γενική και προληπτική υποχρέωση διατήρησης των δεδομένων δεν αποβλέπει μόνο στη διερεύνηση, στην ανάκριση και στη δίωξη των σοβαρών εγκλημάτων, αλλά και στη διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, της εδαφικής ακεραιότητας και της δημόσιας ασφάλειας, στη διερεύνηση, στον εντοπισμό και στη δίωξη πράξεων που δεν

⁸⁴ Συναφώς, εκτιμώ ότι στα δικαιώματα που προβάλλει το αιτούν δικαστήριο (ως *οριοθέτηση* της επίμαχης υποχρέωσης, όχι ως *αιτιολόγηση* της) θα μπορούσαν να προστεθούν το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής (άρθρο 47 του Χάρτη) ή το δικαίωμα της υπεράσπισης (άρθρο 48 του Χάρτη), των οποίων η ενδεχόμενη προσβολή εξετάστηκε επίσης στις κύριες δίκες. Εντούτοις, στο διατακτικό της διάταξης περί παραπομπής μνημονεύονται μόνο τα άρθρα 7, 8, 11 καθώς και το άρθρο 52, παράγραφος 1, του Χάρτη.

⁸⁵ Απόφαση του ΕΔΔΑ της 28ης Οκτωβρίου 1998, *Osman* κατά Ηνωμένου Βασιλείου (CE:ECHR:1998:1028JUD002345294, § 116).

⁸⁶ Όπ.π. (§ 116, *in fine*): «[πρέπει] να διασφαλίζεται ότι η αστυνομία ασκεί τη δυνατότητα καταπολέμησης και πρόληψης της εγκληματικότητας με πλήρη σεβασμό των νόμιμων μέσων και άλλων εγγυήσεων που περιορίζουν θεμιτά την έκταση των πράξεων ποινικής έρευνας στις οποίες προβαίνει». Βλ., επίσης, απόφαση του ΕΔΔΑ της 2ας Δεκεμβρίου 2008, *K.U. κατά Φινλανδίας* (CE:ECHR:2008:1202JUD000287202, § 48). Στο ίδιο πνεύμα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε στην απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, *Gambino* και *Hyka* (C-38/18, EU:C:2019:628, σκέψη 49), ότι τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται υπέρ του θύματος αξιόποινης πράξης δεν μπορούν να επηρεάσουν την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στον κατηγορούμενο.

εμπίπτουν στη βαριά εγκληματικότητα ή στην πρόληψη της απαγορευμένης χρήσης των συστημάτων ηλεκτρονικών επικοινωνιών⁸⁷, ή σε οποιονδήποτε άλλο σκοπό προσδιορίζεται στο άρθρο 23, παράγραφος 1, του κανονισμού 2016/679.

124. Κατά τη Βελγική Κυβέρνηση:

- η διατήρηση των δεδομένων, καθεαυτήν, δεν παρέχει τη δυνατότητα εξαγωγής πολύ ακριβών συμπερασμάτων σχετικά με την ιδιωτική ζωή των ενδιαφερομένων: δυνατότητα εξαγωγής τέτοιων συμπερασμάτων θα υπήρχε μόνο εφόσον θα παρεχόταν επίσης πρόσβαση στα διατηρούμενα δεδομένα·
- ο νόμος προβλέπει εχέγγυα για την προστασία της ιδιωτικής ζωής· μεταξύ άλλων, η διατήρηση των δεδομένων δεν αφορά το περιεχόμενο των επικοινωνιών· οι εγγυήσεις όσον αφορά τον δικαιολογητικό λόγο της διατήρησης, το δικαίωμα πρόσβασης, το δικαίωμα διόρθωσης και άλλα δικαιώματα εφαρμόζονται πλήρως· οι πάροχοι και οι φορείς εκμετάλλευσης οφείλουν να μεριμνούν ώστε για τα δεδομένα που διατηρούν να ισχύουν οι ίδιες υποχρεώσεις και τα ίδια μέτρα ασφάλειας και προστασίας που εφαρμόζονται για τα δεδομένα στο δίκτυο, εμποδίζοντας την τυχαία ή παράνομη καταστροφή τους, την τυχαία απώλεια ή αλλοίωσή τους·
- επιτρέπεται η αποθήκευση των δεδομένων μόνο για διάστημα δώδεκα μηνών (μετά την παρέλευση του οποίου πρέπει να καταστρέφονται) και μόνο στο έδαφος της Ένωσης·
- οι πάροχοι και οι φορείς εκμετάλλευσης πρέπει να εφαρμόζουν μέτρα τεχνολογικής προστασίας ώστε, από τη στιγμή της καταχώρισής τους, τα διατηρούμενα δεδομένα να μην μπορούν να αναγνωσθούν και να χρησιμοποιηθούν από οποιοδήποτε πρόσωπο το οποίο δεν διαθέτει εξουσιοδοτημένη πρόσβαση σε αυτά·
- εν πάση περιπτώσει, οι πράξεις αυτές εκτελούνται υπό την εποπτεία του βελγικού ρυθμιστικού φορέα για τους τομείς των ταχυδρομείων και των τηλεπικοινωνιών και της αρχής προστασίας δεδομένων.

125. Παρά τις εγγυήσεις αυτές, είναι αληθές ότι η βελγική νομοθεσία επιβάλλει στους φορείς εκμετάλλευσης και στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών τη γενική και χωρίς διάκριση υποχρέωση να διατηρούν τα δεδομένα κίνησης και τα δεδομένα θέσης, κατά την έννοια της οδηγίας 2002/58, τα οποία υποβάλλονται σε επεξεργασία στο πλαίσιο της παροχής των υπηρεσιών αυτών. Όπως προεκτέθηκε, ισχύει γενικό χρονικό διάστημα διατήρησης δώδεκα μηνών: δεν προβλέπεται κανένας χρονικός περιορισμός ανάλογα με τις κατηγορίες των διατηρούμενων δεδομένων.

126. Αυτή η υποχρέωση γενικής και χωρίς διάκριση διατήρησης είναι μόνιμη και διαρκής. Ακόμη και αν σκοπός της είναι η πρόληψη, η διερεύνηση και η δίωξη κάθε είδους ποινικών αδικημάτων (από εκείνα που ανάγονται στην εθνική ασφάλεια, στην εθνική άμυνα ή είναι ιδιαιτέρως σοβαρά έως εκείνα που επισύρουν ποινή φυλάκισης κάτω του ενός έτους), υποχρέωση με τέτοια χαρακτηριστικά δεν συνάδει προς τη νομολογία του Δικαστηρίου και δεν μπορεί, επομένως, να θεωρηθεί συμβατή προς τον Χάρτη.

⁸⁷ Δικαιολογείται επίσης για την ανταπόκριση σε κλήση προς υπηρεσία έκτακτης ανάγκης ή για την αναζήτηση εξαφανισθέντος του οποίου η σωματική ακεραιότητα βρίσκεται σε άμεσο κίνδυνο.

127. Προκειμένου να προσαρμοστεί στη νομολογία αυτή, ο Βέλγος νομοθέτης θα πρέπει να διερευνήσει άλλες επιλογές (όπως οι προμνησθείσες) στο πλαίσιο των οποίων θα περιορίζεται η διατήρηση των δεδομένων. Για τη διατήρηση αυτή, η οποία θα διαφοροποιείται ανάλογα με τις κατηγορίες δεδομένων, πρέπει να τηρείται αρχή της υποχρεωτικής διατήρησης των *ελάχιστων* αναγκαίων δεδομένων, ανάλογα με τον κίνδυνο ή την απειλή, και για περιορισμένο χρονικό διάστημα, το οποίο θα εξαρτάται από τη φύση των αποθηκευμένων πληροφοριών. Εν πάση περιπτώσει, η διατήρηση δεν πρέπει να οδηγεί σε ακριβή *χαρτογράφηση* της ιδιωτικής ζωής, των συνηθειών, της συμπεριφοράς ή των κοινωνικών σχέσεων των ενδιαφερομένων.

β) Οι προϋποθέσεις πρόσβασης των δημόσιων αρχών στα διατηρούμενα δεδομένα

128. Κατά την άποψή μου, οι προϋποθέσεις που διατυπώνονται στην απόφαση Tele2 Sverige και Watson⁸⁸ ισχύουν επίσης και όσον αφορά την πρόσβαση: η εθνική ρύθμιση πρέπει να προβλέπει τις ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις που διέπουν την πρόσβαση των αρμόδιων εθνικών αρχών στα διατηρούμενα δεδομένα⁸⁹.

129. Η Βελγική Κυβέρνηση διευκρινίζει ότι το άρθρο 126, παράγραφος 2, του νόμου του 2005 (περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών)⁹⁰ προβλέπει με περιοριστικό τρόπο τις εθνικές αρχές που μπορούν να λαμβάνουν τα δεδομένα που αποθηκεύονται βάσει της παραγράφου 1 του ίδιου άρθρου.

130. Στις αρχές αυτές καταλέγονται οι αμιγώς δικαστικές και η εισαγγελική αρχή· οι δυνάμεις ασφάλειας του κράτους· η γενική υπηρεσία πληροφοριών και ασφάλειας, υπό τον έλεγχο δύο ανεξάρτητων επιτροπών· οι υπάλληλοι της δικαστικής αστυνομίας του Βελγικού Ιδρύματος για τις ταχυδρομικές υπηρεσίες και τις τηλεπικοινωνίες· οι υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης· οι υπάλληλοι της δικαστικής αστυνομίας στη μονάδα εξαφανισθέντων ατόμων της ομοσπονδιακής αστυνομίας· η υπηρεσία μεσολάβησης για τις τηλεπικοινωνίες και ο εποπτικός φορέας του χρηματοπιστωτικού τομέα.

131. Γενικά, η Βελγική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η εθνική νομοθεσία δεν επιτρέπει στις διάφορες υπηρεσίες να αποκτούν πρόσβαση στα δεδομένα για την ενεργητική παρακολούθηση μη προσδιορισθεισών απειλών ή χωρίς συγκεκριμένα στοιχεία. Επομένως, οι εθνικές αρχές δεν θα μπορούσαν να αποκτήσουν πρόσβαση άνευ ετέρου στα ανεπεξέργαστα δεδομένα επικοινωνίας και να τα επεξεργαστούν αυτομάτως για την άντληση πληροφοριών και την ενεργητική πρόληψη των κινδύνων για την ασφάλεια.

132. Κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, η πρόσβαση στα δεδομένα τελεί υπό αυστηρές προϋποθέσεις, ανάλογα με το καθεστώς καθεμίας από τις αρμόδιες εθνικές αρχές.

133. Κατά την άποψή μου, για να απαντήσει το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο δεν απαιτείται να διενεργήσει διεξοδική ανάλυση των προϋποθέσεων που προβλέπονται για την απόκτηση πρόσβασης στα διατηρούμενα δεδομένα από καθεμία από τις αρχές αυτές. Το καθήκον αυτό απόκειται μάλλον στο αιτούν δικαστήριο, το οποίο θα πρέπει να το εκπληρώσει λαμβάνοντας υπόψη τις κατευθύνσεις της νομολογίας Tele2 Sverige και Watson και Ministerio Fiscal.

⁸⁸ Βλ. σημείο 60 των παρουσών προτάσεων.

⁸⁹ Απόφαση Tele2 Sverige και Watson (σκέψη 118).

⁹⁰ Άρθρο 126 του νόμου της 29ης Μαΐου 2016.

134. Εξάλλου, βάσει των πληροφοριών που παρέσχε η Βελγική Κυβέρνηση, υπάρχουν αξιοσημείωτες διαφορές μεταξύ των προϋποθέσεων πρόσβασης που ισχύουν για τις δικαστικές αρχές ή την εισαγγελική αρχή⁹¹, στο πλαίσιο της έρευνας, της ανάκρισης και της δίωξης αξιόποινων πράξεων, δυνάμει των άρθρων 46bis⁹² και 88bis⁹³ του κώδικα ποινικής δικονομίας, και εκείνων που διέπουν την πρόσβαση άλλων αρχών.

135. Όσον αφορά τις υπηρεσίες πληροφοριών και ασφάλειας, δυνάμει του νόμου του 1998, το αίτημα πρόσβασης στα δεδομένα κίνησης και στα δεδομένα θέσης που είναι στη διάθεση των φορέων εκμετάλλευσης πρέπει να βασίζεται σε αντικειμενικά κριτήρια ώστε να διασφαλίζεται ότι περιορίζεται στο απολύτως αναγκαίο μέτρο, βάσει εκ των προτέρων προσδιορισθείσας απειλής⁹⁴. Προβλέπονται διάφορες περίοδοι πρόσβασης (έξι, εννέα ή δώδεκα μηνών) ανάλογα με τη δυνητική απειλή, ενώ για το αίτημα πρέπει να τηρούνται οι αρχές της αναλογικότητας και της επικουρικότητας. Έχει θεσπιστεί επίσης μηχανισμός ελέγχου από ανεξάρτητη αρχή⁹⁵.

136. Όσον αφορά τους υπαλλήλους της δικαστικής αστυνομίας του Βελγικού Ιδρύματος για τις ταχυδρομικές υπηρεσίες και τις τηλεπικοινωνίες (BIPT), η πρόσβασή τους στα δεδομένα που έχουν στη διάθεσή τους οι φορείς εκμετάλλευσης τηλεπικοινωνιών είναι δυνατή, υπό την εποπτεία της εισαγγελικής αρχής, σε πολύ περιορισμένες συγκεκριμένες περιπτώσεις⁹⁶, χωρίς, κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, η δραστηριότητά τους να εκτείνεται στα πρόσωπα των οποίων τα δεδομένα διατηρούνται.

137. Οι υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης που παρεμβαίνουν επιτόπου μπορούν να ζητήσουν τα δεδομένα του προσώπου που πραγματοποίησε κλήση έκτακτης ανάγκης όταν, κατόπιν της κλήσης αυτής, δεν τους παρέχονται από τον πάροχο ή τον φορέα εκμετάλλευσης τα στοιχεία αναγνώρισης της ταυτότητας του προσώπου αυτού ή τα στοιχεία αυτά είναι ελλιπή ή εσφαλμένα.

138. Οι αξιωματικοί της δικαστικής αστυνομίας στη μονάδα εξαφανισθέντων ατόμων της ομοσπονδιακής αστυνομίας μπορούν να ζητήσουν από τον φορέα εκμετάλλευσης τα αναγκαία δεδομένα για την ανεύρεση εξαφανισθέντος του οποίου η σωματική ακεραιότητα διατρέχει άμεσο κίνδυνο. Η πρόσβαση, η οποία υπόκειται σε αυστηρές προϋποθέσεις, περιορίζεται στα δεδομένα

⁹¹ Το κατά πόσον η εισαγγελική αρχή είναι κατάλληλο όργανο για τη λήψη μέτρων του είδους αυτού εξετάζεται στην προδικαστική παραπομπή C-746/18, HK κατά Prokuratur, η οποία εκκρεμεί επί του παρόντος.

⁹² Αρμόδια να ζητήσει από τους φορείς εκμετάλλευσης τα στοιχεία αναγνώρισης της ταυτότητας είναι η εισαγγελική αρχή, μέσω αιτιολογημένης έγγραφης διάταξης (προφορικός σε επείγουσες περιπτώσεις), στην οποία εκτίθεται η αναλογικότητα του μέτρου όσον αφορά τον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής και η επικουρικότητά του ως προς οποιαδήποτε άλλο καθήκον έρευνας. Για τα ποινικά αδικήματα που δεν επισύρουν κύρια ποινή φυλάκισης άνω του ενός έτους ή βαρύτερη ποινή, η εισαγγελική αρχή μπορεί να ζητήσει μόνο τα δεδομένα που αφορούν χρονικό διάστημα έξι μηνών πριν από την έκδοση της απόφασής της.

⁹³ Αρμόδιος να ζητήσει από τους φορείς εκμετάλλευσης την αναζήτηση των ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή των διατηρούμενων δεδομένων κίνησης και δεδομένων θέσης είναι ο ανακριτής, ο οποίος μπορεί να λάβει το μέτρο αυτό εάν υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις τέλεσης ποινικού αδικήματος που τιμωρείται με συγκεκριμένες ποινές, μέσω αιτιολογημένης έγγραφης διάταξης (προφορικός, σε επείγουσες περιπτώσεις), η οποία υπόκειται στις ίδιες απαιτήσεις αναλογικότητας και επικουρικότητας με εκείνες που ισχύουν για την εισαγγελική αρχή. Προβλέπονται ορισμένες εξαιρέσεις όταν το μέτρο αφορά ορισμένες προστατευόμενες κατηγορίες επαγγελματιών (για παράδειγμα, δικηγόρους ή ιατρούς).

⁹⁴ Ανάλογα με την περίπτωση, στην απόφαση προσδιορίζονται τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα, οι de facto ενώσεις ή ομάδες, τα αντικείμενα, οι τόποι, τα γεγονότα ή οι πληροφορίες που υπόκεινται στην ειδική μέθοδο. Πρέπει να μνημονεύεται επίσης η σχέση μεταξύ του σκοπού των ζητούμενων δεδομένων και της δυνητικής απειλής που δικαιολογεί την επιλογή της συγκεκριμένης αυτής μεθόδου.

⁹⁵ Η διοικητική επιτροπή για την εποπτεία των ειδικών και εξαιρετικών μεθόδων συλλογής δεδομένων από τις υπηρεσίες πληροφοριών και ασφάλειας (Επιτροπή BIM) και η μόνιμη επιτροπή για τον έλεγχο των υπηρεσιών πληροφοριών (Επιτροπή R). Η Βελγική Κυβέρνηση διευκρινίζει ότι η Επιτροπή BIM είναι υπεύθυνη για την παρακολούθηση των μεθόδων αναζήτησης που χρησιμοποιούν οι υπηρεσίες πληροφοριών και ασφάλειας, επί των οποίων ασκεί έλεγχο πρώτης γραμμής. Η επιτροπή αυτή, απαρτιζόμενη από δικαστές, ασκεί τα καθήκοντά της με πλήρη ανεξαρτησία. Προβλέπεται επίσης ανεξάρτητος έλεγχος δεύτερης γραμμής, τον οποίο διενεργεί η Επιτροπή R.

⁹⁶ Επιτρέπεται για την έρευνα, την ανάκριση και τη δίωξη των ποινικών αδικημάτων των άρθρων 114 (ασφάλεια των δικτύων), 124 (απόρρητο των ηλεκτρονικών επικοινωνιών) και 126 (διατήρηση δεδομένων και πρόσβαση) του νόμου της 13ης Ιουνίου 2005 περί ηλεκτρονικών επικοινωνιών.

που καθιστούν εφικτή την αναγνώριση της ταυτότητας του χρήστη και στα δεδομένα που σχετίζονται με τη χρήση και τη σύνδεση του τερματικού εξοπλισμού στο δίκτυο και στην υπηρεσία, καθώς και με τη θέση του εξοπλισμού αυτού, και περιορίζεται στα δεδομένα που αποθηκεύτηκαν κατά τις 48 ώρες προ του αιτήματος.

139. Η Υπηρεσία μεσολάβησης για τις τηλεπικοινωνίες μπορεί να ζητήσει μόνο τα δεδομένα αναγνώρισης της ταυτότητας του προσώπου που έκανε κακόβουλη χρήση δικτύου ή υπηρεσίας ηλεκτρονικών επικοινωνιών. Στην περίπτωση αυτή, δεν προβλέπεται προηγούμενος έλεγχος από δικαστική αρχή ή ανεξάρτητη διοικητική αρχή (διαφορετική από την ίδια την Υπηρεσία αυτή).

140. Τέλος, για την καταπολέμηση του οικονομικού εγκλήματος, ο εποπτικός φορέας του χρηματοπιστωτικού τομέα μπορεί να ζητήσει πρόσβαση στα δεδομένα κίνησης και στα δεδομένα θέσης, με την προηγούμενη άδεια του ανακριτή.

141. Από την ως άνω έκθεση των τρόπων και των προϋποθέσεων πρόσβασης στα διατηρούμενα δεδομένα, οι οποίοι αφορούν καθεμία από τις αρχές που δικαιούνται να τα αποκτήσουν, προκύπτει ποικιλία περιπτώσεων και εγγυήσεων των οποίων τη συνολική συμμόρφωση προς τα κριτήρια που εφαρμόζει το Δικαστήριο στη νομολογία του⁹⁷ πρέπει να εξετάσει το αιτούν δικαστήριο.

142. Παρατηρώ, για παράδειγμα, ότι δεν προκύπτει, στο πλαίσιο της επίμαχης νομοθεσίας, αν οι αρμόδιες εθνικές αρχές υποχρεούνται συστηματικά να ενημερώνουν τους ενδιαφερομένους ότι τρίτοι είχαν πρόσβαση στα δεδομένα τους (εκτός εάν τέτοια ενημέρωση θίγει τις έρευνες που βρίσκονται σε εξέλιξη). Επίσης, σε ορισμένες τουλάχιστον περιπτώσεις, όπως αυτές που αφορούν τα οικονομικά εγκλήματα, δεν προκύπτει ότι θεσπίζονται προκαθορισμένοι κανόνες σχετικά με τη σοβαρότητα των εγκλημάτων αυτών, ώστε να δικαιολογείται η πρόσβαση στα αντίστοιχα δεδομένα. Η σχέση μεταξύ της έντασης της επέμβασης και της σοβαρότητας του ποινικού αδικήματος που διερευνάται, υπό την έννοια της αποφάσεως Ministerio Fiscal, δεν είναι πρόδηλη σε όλες τις περιπτώσεις.

143. Εν πάση περιπτώσει, εκτιμώ ότι οι παρατηρήσεις που σχετίζονται με την πρόσβαση των αρχών στα δεδομένα αποκτούν δευτερεύοντα χαρακτήρα όταν, όπως προεκτέθηκε, κύριος λόγος για τον οποίο η επίμαχη στην προδικαστική παραπομπή εθνική νομοθεσία δεν συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης είναι η ίδια η γενική και χωρίς διάκριση διατήρηση των δεδομένων.

4. Το τρίτο προδικαστικό ερώτημα

144. Το Cour constitutionnelle (Συνταγματικό Δικαστήριο) ζητεί να διευκρινιστεί αν, στην περίπτωση που, λαμβανομένης υπόψη της απάντησης του Δικαστηρίου, κριθεί ότι η εθνική νομοθεσία δεν συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης, θα μπορούσε να διατηρήσει προσωρινά σε ισχύ τα αποτελέσματα της εν λόγω νομοθεσίας. Αυτό θα απέτρεπε την ανασφάλεια δικαίου και θα καθιστούσε δυνατή τη συνέχιση της χρήσης των συλλεχθέντων και διατηρούμενων δεδομένων για την εξυπηρέτηση των επιδιωκόμενων σκοπών.

145. Κατά πάγια νομολογία «μόνον το Δικαστήριο δύναται, κατ' εξαίρεση και για επιτακτικούς λόγους ασφάλειας δικαίου, να αποφασίσει ότι διάταξη του εθνικού δικαίου που έχει κριθεί αντίθετη προς κανόνα του δικαίου της Ένωσης μπορεί προσωρινά να εξακολουθήσει να

⁹⁷ Βλ. σημείο 60 των παρουσών προτάσεων.

εφαρμόζεται». Εάν «τα εθνικά δικαστήρια είχαν την εξουσία να κρίνουν ότι οι εθνικές διατάξεις υπερέχουν, έστω και προσωρινώς, των αντίθετων προς αυτές διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, θα διακυβευόταν η ομοιόμορφη εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης»⁹⁸.

146. Η Επιτροπή εκτιμά ότι, δεδομένου ότι το Δικαστήριο δεν περιόρισε χρονικά τα αποτελέσματα της ερμηνείας του άρθρου 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, η απάντηση στο υπό κρίση ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου θα πρέπει να είναι αρνητική⁹⁹.

147. Εντούτοις, στην απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2012, *Inter-Environnement Wallonie και Terre wallonne*¹⁰⁰, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι εθνικό δικαστήριο, στην περίπτωση συνδρομής επιτακτικών λόγων συνδεόμενων με την προστασία του περιβάλλοντος, μπορεί κατ' εξαίρεση να κάνει χρήση εθνικής διάταξης που του παρέχει την εξουσία να διατηρήσει ορισμένα έννομα αποτελέσματα εθνικής πράξης την οποία έχει ακυρώσει λόγω παράβασης κανόνα της Ένωσης¹⁰¹.

148. Η νομολογιακή αυτή γραμμή επιβεβαιώθηκε από την απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, *Inter-Environnement Wallonie και Bond Beter Leefmilieu Vlaanderen*¹⁰². Καίτοι η απόφαση αυτή εκδόθηκε στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος ή στηρίχθηκε στην ασφάλεια εφοδιασμού με ηλεκτρική ενέργεια, δεν διακρίνω λόγους που θα εμπόδιζαν την εφαρμογή της σε άλλους τομείς του δικαίου της Ένωσης, ιδίως αυτόν που αποτελεί αντικείμενο της υπό κρίση προδικαστικής παραπομπής.

149. Το γεγονός ότι «επιτακτικοί λόγοι συνδεόμενοι με την προστασία του περιβάλλοντος» μπορούν να δικαιολογήσουν την κατ' εξαίρεση διατήρηση από τα εθνικά δικαστήρια ορισμένων αποτελεσμάτων εθνικής διάταξης ασυμβίβαστης προς το δίκαιο της Ένωσης οφείλεται στην περίπτωση ότι η προστασία του περιβάλλοντος καταλέγεται «στους ουσιώδεις σκοπούς της Ένωσης και έχει καθολικό και θεμελιώδη χαρακτήρα»¹⁰³.

150. Πλην όμως, στους σκοπούς της Ένωσης καταλέγεται επίσης η δημιουργία χώρου ασφάλειας (άρθρο 3 ΣΕΕ), ο οποίος περιλαμβάνει τον σεβασμό των ουσιωδών λειτουργιών του κράτους και ιδίως εκείνων που αποβλέπουν στη διατήρηση της δημόσιας τάξης και στην προστασία της εθνικής ασφάλειας (άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ). Πρόκειται για σκοπό εξίσου «καθολικό και θεμελιώδη» με την προστασία του περιβάλλοντος, δεδομένου ότι η επίτευξή του αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη θέσπιση νομοθετικού πλαισίου ικανού να διασφαλίζει την αποτελεσματική απόλαυση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

151. Κατ' εμέ, επιτακτικοί λόγοι σχετικοί με την προστασία της εθνικής ασφάλειας θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν, εν προκειμένω, την απόφαση του Δικαστηρίου να επιτρέψει, κατ' εξαίρεση, στο αιτούν δικαστήριο να διατηρήσει μερικά τουλάχιστον από τα αποτελέσματα του επίμαχου νόμου.

⁹⁸ Απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, *Association France Nature Environnement* (C-379/15, EU:C:2016:603, σκέψη 33).

⁹⁹ Σημείο 100 των γραπτών παρατηρήσεων της Επιτροπής.

¹⁰⁰ Υπόθεση C-41/11 (EU:C:2012:103).

¹⁰¹ Απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2012, *Inter-Environnement Wallonie και Terre wallonne* (C-41/11, EU:C:2012:103, σκέψη 58). Στην απόφαση της 28ης Ιουλίου 2016, *Association France Nature Environnement* (C-379/15, EU:C:2016:603, σκέψη 34), το Δικαστήριο συνήγαγε από την κρίση αυτή ότι «πρόθεση του Δικαστηρίου ήταν να αναγνωρίσει στα εθνικά δικαστήρια τη δυνατότητα, κατά περίπτωση και κατ' εξαίρεση, να διαρρυθμίζουν τα αποτελέσματα της ακυρώσεως εθνικής διατάξεως που έχει κριθεί ασύμβατη με το δίκαιο της Ένωσης».

¹⁰² Υπόθεση C-411/17 (EU:C:2019:622, σκέψη 178).

¹⁰³ Απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2012, *Inter-Environnement Wallonie και Terre wallonne* (C-41/11, EU:C:2012:103, σκέψη 57).

152. Για να αποφασίσει τη διατήρηση των αποτελεσμάτων, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να κρίνει, λαμβάνοντας υπόψη την απόφαση του Δικαστηρίου, ασυμβίβαστη την εθνική ρύθμιση προς το δίκαιο της Ένωσης και εξαιρετικά επιζήμιες τις επιπτώσεις που θα μπορούσε να έχει για τη δημόσια ασφάλεια ή την ασφάλεια του κράτους η άμεση ακύρωση (εάν η ακύρωση είναι, κατά το εθνικό δίκαιο, η συνέπεια αυτού του ασυμβίβαστου) ή η μη εφαρμογή της.

153. Η προσωρινή (πλήρης ή μερική) διατήρηση των αποτελεσμάτων της εθνικής ρύθμισης θα απαιτεί επιπλέον:

- να αποβλέπει η παράταση αυτή στην αποφυγή νομοθετικού κενού με αποτελέσματα τόσο επιζήμια όσο τα απορρέοντα από την εφαρμογή της επίμαχης ρύθμισης, κενού το οποίο δεν είναι δυνατόν να αντιμετωπιστεί με άλλα μέσα και το οποίο θα συνεπάγεται την αφαίρεση από τις εθνικές αρχές ενός πολύτιμου εργαλείου για την εγγύηση της ασφάλειας του κράτους· και
- να εκτείνεται η παράταση αυτή μόνο στο χρονικό διάστημα που είναι απολύτως αναγκαίο προκειμένου να ληφθούν τα μέτρα που καθιστούν δυνατή τη θεραπεία του διαπιστωθέντος ασυμβίβαστου προς το δίκαιο της Ένωσης¹⁰⁴.

154. Επιπλέον, υπέρ της λύσης αυτής συνηγορούν η δυσχέρεια που συνεπάγεται η προσαρμογή των εθνικών νομοθεσιών στη νομολογία που διατυπώθηκε στην υπόθεση *Tele2 Sverige και Watson*¹⁰⁵ και το γεγονός ότι ήταν πρόδηλη η βούληση του Βέλγου νομοθέτη να συμμορφωθεί προς την απόφαση *Digital Rights* τροποποιώντας τη νομοθεσία. Βάσει του προηγούμενου αυτού μπορεί ευλόγως να αναμένεται ότι θα προσαρμόσει τον νόμο της 29ης Μαΐου 2016, ο οποίος ψηφίστηκε πριν από τη δημοσίευση της αποφάσεως *Tele2 Sverige και Watson*, στην ερμηνεία που έγινε δεκτή με την απόφαση αυτή.

V. Πρόταση

155. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα ερωτήματα που υπέβαλε το *Cour constitutionnelle* (Συνταγματικό Δικαστήριο, Βέλγιο) ως εξής:

«1) Το άρθρο 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 12ης Ιουλίου 2002, σχετικά με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και την προστασία της ιδιωτικής ζωής στον τομέα των ηλεκτρονικών επικοινωνιών (οδηγία για την προστασία ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες), σε συνδυασμό με τα άρθρα 7, 8, 11 και 52, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει την έννοια ότι:

- αντιβαίνει σε αυτό εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία επιβάλλει στους φορείς εκμετάλλευσης και στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών την υποχρέωση να διατηρούν, γενικώς και χωρίς διάκριση, τα δεδομένα κίνησης και τα δεδομένα θέσης του συνόλου των συνδρομητών και χρηστών, σε σχέση με το σύνολο των μέσων ηλεκτρονικής επικοινωνίας.
- Αυτό ισχύει επίσης όταν η εν λόγω εθνική νομοθεσία αποβλέπει όχι μόνο στη διερεύνηση, στον εντοπισμό και στη δίωξη ποινικών αδικημάτων, σοβαρών ή μη, αλλά και στη

¹⁰⁴ Απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2012, *Inter-Environnement Wallonie και Terre wallonne* (C-41/11, EU:C:2012:103, σκέψη 62).

¹⁰⁵ Σημείο 45 των γραπτών παρατηρήσεων της Δανικής Κυβέρνησης.

διαφύλαξη της εθνικής ασφάλειας, της εδαφικής ακεραιότητας και της δημόσιας ασφάλειας, στην πρόληψη της απαγορευμένης χρήσης των συστημάτων ηλεκτρονικών επικοινωνιών ή σε οποιονδήποτε άλλο σκοπό προβλέπεται στο άρθρο 23, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 27ης Απριλίου 2016, για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και για την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων αυτών και την κατάργηση της οδηγίας 95/46/ΕΚ (Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων).

- Αυτό ισχύει επίσης όταν η πρόσβαση στα διατηρούμενα δεδομένα υπόκειται σε εγγυήσεις που ρυθμίζονται με ακρίβεια. Απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν η εθνική νομοθεσία που ρυθμίζει τις προϋποθέσεις της εν λόγω πρόσβασης από τις αρμόδιες αρχές την περιορίζει σε συγκεκριμένες περιπτώσεις των οποίων η σοβαρότητα καθιστά αναγκαία την επέμβαση, την εξαρτά από τον προηγούμενο έλεγχο δικαστικού οργάνου ή ανεξάρτητης αρχής (εκτός εάν πρόκειται για επείγουσες περιπτώσεις) και προβλέπει ότι τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα ενημερώνονται για την πρόσβαση αυτή, εφόσον η ενημέρωση αυτή δεν θίγει τη δράση των εν λόγω αρχών.
- 2) Τα άρθρα 4 και 6 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν ασκούν επιρροή στην ερμηνεία του άρθρου 15, παράγραφος 1, της οδηγίας 2002/58, σε συνδυασμό με τα λοιπά προμνησθέντα άρθρα του Χάρτη, κατά τρόπο ώστε να εμποδίζουν να διαπιστωθεί ότι εθνική κανονιστική ρύθμιση όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης δεν συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης.
 - 3) Εθνικό δικαστήριο δύναται, εφόσον το επιτρέπει το εθνικό δίκαιο, να διατηρήσει κατ'εξαίρεση και προσωρινώς τα έννομα αποτελέσματα κανονιστικής ρύθμισης, όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, ακόμη και αν αυτή δεν συνάδει προς το δίκαιο της Ένωσης, εάν η διατήρηση αυτή δικαιολογείται για επιτακτικούς λόγους οι οποίοι σχετίζονται με τις απειλές κατά της δημόσιας ή της εθνικής ασφάλειας, οι οποίες δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν με άλλα μέσα ή άλλες εναλλακτικές δυνατότητες. Η διατήρηση των αποτελεσμάτων αυτών μπορεί να διαρκέσει μόνο για το χρονικό διάστημα που είναι απολύτως αναγκαίο προκειμένου να αρθεί η εν λόγω ασυμβατότητα προς το δίκαιο της Ένωσης.»